

محسن

د قرآني زده کړې او پوهنې لړۍ

۱۱۲

محسن تفسیر

له قرآنه یو څرک

Ketabton.com
۱۱۲ - د «الخالص» سوره

ژباړه او څېړنه :

احمد حسین «عنایت»

بسم الله الرحمن الرحيم

د لوراند او لورین الله په نامه

سورة الاخلاص

د اخلاص سورة (۱۱۲)

د اخلاص سورة تشریح

ژباړه او څېړنه:

احمد حسين عنایت

سریزه: د «**اخلاص**» سورت مکی دی (۴) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۲) په نزول کې (۲۲) سورت دی د «الناس» له سورة څخه وروسته نازل شوی دی. البته د «سیر تحول قرآن» کتاب د محاسبو له مخې دا سورة د بعثت په لومړي کال کې د شپږو سورتونو د پیل له آیتونو څخه وروسته نازل شوی دی نو په دې حساب کې د نزول نمبر یې (۷) دی، او د بعثت په لومړي کال کې نازل شوی دی. ددې سورة نوم «**اخلاص**» دی؛ اخلاص یعنی پاکول او خالصول: نو اخلاص یوازې ددې سورت نوم نه بلکې د مضمون او منځپانګې عنوان یې هم دی ځکه چې په دې کې خالص توحید بیان شوی دی. د قران مجید په نورو ډیریو سورتونو کې یې د نوم په توګه هاغه لفظ غوره کړی دی چې په هماغه سورة کې راغلی وي خو په دې سورة کې د اخلاص لفظ هیڅ نه دی راغلی، دې ته دا نوم د معنا له لحاظه ورکړل شوی دی، نو که هر وګړی پرې پوه شي او ایمان راوړي له شرکه به نجات ومومي.

نو د **قل هو الله**... سورة له دې لیده اخلاص نومول شوی دی چې له هر ډول شرک، ریا او نفاق څخه د خالص کېدلو لار نښی، سربېره پر دې نور نومونه هم لري: یو نوم یې توحید دی او له دې نظره توحید نومول شوی دی چې د توحید جامع اصول بیانوي. د هغه بل نوم «الاساس» دی او هغه یې له دې لامله سورة «الاساس» گڼلی چې د هستۍ د اساس نشئت نېول د احدیت له اسمونو او صفتونو څخه څرګندوي او بالاخره هغه ته یې «نسبة الرب» ویلی چې د شرک اصلي غوټه پرانيزي هغه چې د «رب» نقش ته له آگاهانه ایمان پرته او له خالق سره د مخلوق د اړیکې له طریقه په انحراف کې ده.

ددې سورت د نزول د زمانې او ځای په اړه هم لکه د نورو ډېريو سورتونو په څېر د مفسرينو تر منځ اختلاف دی چې ځېنې دا سورت مکې گني او ځېنې يې مدني گني. او دا اختلاف د هاغو روايتونو پر بنا دی چې ددې سورت د نزول د سبب په اړه نقل شوي دي چې دا روايتونه په مختلفو تفسيرونو کې راغلې دي چون واضح او ثابت نه دي بيا ذکرول يې اړين نه دي، خو د يوې خبرې يادونه اړينه بولم هغه دا چې ددې سورت د توحیدي اهميت په نظر کې نپولو سره حضرت رسول اکرم په مختلفو وختونو او موقعيتونو کې خلکو ته بار بار دا سورت تلاوت کړی دی نو هر چا چې هره واقعه نقل کړې دا سورت يې د هماغې زمانې له واقعي او مکان سره سم نازل شوی گڼلی دی.

خو سمه خبره داده چې دا سوره لکه څنگه چې په پيل کې وويل شول مکې دی له دې سره سره د سوره په مضمون کې له غور کولو سره هم دا محسوسېږي چې دا سورت هم د مکې د ابتدايي دور له نازل شوو سورتونو څخه دی هغه مهال چې د الله تعالی د ذات او صفتونو په اړه د قرآن مفصل آيتونه لا نازل شوي نه ول، او د «الی الله» پر لور د «رسول الله (ص)» د بلنې په اړه چې خلکو واورېدل هغوی دا معلومول غوښتل او پوښتل چې آخر ستا هاغه رب څه راز دی؟ چې د هغه بندگۍ او عبادت ته خلک بولي. نو هغوی ته د پوښتنو ځواب او د الله د وحدانيت د وضاحت لپاره دا سوره نازل شوی دی. په ابتدايي دور کې ددې سوره د نازلېدو يو ثبوت دا هم دی چې په مکه کې د حضرت بلال څښتن يا آقا «اميه بن خلف» چې کله هغه په گرمه سوزوونکي شکه ځملولی وو او پر سينه يې ورته ستره ډبره ايښي وه نو هغه أَحَدًا أَحَدًا چينې وهلې، چې دا د احد لفظ له همدې سورتې اخېستل شوی وو.

له مخکيني سوره سره اړیکه او د سوره د منځپانگې چورليخ:

څلور سورتونه: کافرون، اخلاص، فلق او ناس چې د قرآن په پای کې ځای پر ځای شوي او ټول د امر له فعل، [«قل»] سره پيل کېږي، يوه مرتبته او

منسجمه ټولگه تشکيلوي چې په عين استقلال او بېلتون کې، يو تر بله ظريف اتصال او پيوستون هم لري. البته د کافرون سوره [ددې ټولگې لومړۍ سوره] او د اخلاص سوره ترمنځ، د نصر او تبت سورتونه واقع دي چې ددې څلورو سورتونو په ظاهري اتصال کې يې خنډ رامنځته کړی دی، خو که د پورته نوموړو سورتونو منځپانگې ته پاملرنه وکړو، کولی شو ددوی تر منځ معنوي مشترک پيوند او اړک ومومو. په دې منځ کې د نصر او تبت دوو سورتونو د تبصرې او «معترضه جملې» عنوان موندلی چې د پرانته په بڼه ددې دوو سورتونو تر منځ پرانستل شوی دی، له يو لورې د پيغمبر او مؤمنينو نهائې سرليک او د هڅو پايله او بلې لور ته د کافرانو سرانجام څرگندوي. ددې توضيح؛ چې د «نصر» په سوره کې له الهي مرستې او يارۍ څخه، او د مؤمنانو له برياليتوبه او د خداي دين ته د خلکو له پوځ پوځ داخلېدلو څخه، د نهائې پايلې په عنوان، خبر ورکوي او د «تبت» په سوره کې د ابولهب په څېر د اورلگاندو لاسونو له لنډېدو او د کفر په لارليکه د کارول شوي ځواک له بې نتيجه پاتې کېدلو څخه څرگندونه کوي. په دې ترتيب پوهېدل کېږي او په څرگنده توگه برېښي چې ولې ددې دوو سورتونو تر منځ راغلي دي. ددې ټولگې سورتونه چې يو يې د کافرانو جبهې ته مخاطب دی [قل يا ايها الكافرون...] او بل د مؤمنانو جبهه [قل هو الله احد] مخاطب کوي، چې په دې توگه د دواړو جبهو نهائې مقصد او پايله څرگنده شوې ده. پر دې بنا داسې برېښي چې د اخلاص سوره په واقعيت کې د کافرون سوره منطقي ادامه، غزونه او طبيعي دنباله گڼل کېږي. له دې توپير سره چې د کافرون په سوره کې يې له سلبي اړخ او منفي دريځه په عبادت کې د هغوی له کېږدنې او انحراف سره ټکر کړی او «شک» يې تر يرغل لاندې نېولی دی، [قل يا ايها الكافرون لا اعبد ما تعبدون]، او د اخلاص سوره له ايجابي اړخ او مثبت دريځه د ژغور او نجات لار څرگندوي او په عبادت کې توحيد مطرح کوي [قل هو الله احد...]. نو سربېره پر هاغې روښانه اړيکې چې دا سورت يې له کافرون سوره او د خپل

چاپېريال له پاتې سورتونو سره لري، د تبت له سوره سره هم چې له دې مخکې واقع دی، په يوه ليکه کې واقع دی، په داسې ډول چې اصولي دريځونه او خالص توحيدې موازين او اندولونه يې، چې د ابولهيبي تبليغاتو او چتيا تو د ځواب په توگه گڼل کېږي او د مشرکينو د هڅو په مقابل کې د مؤحدينو د مقابلي روش او طريقه څرگندوي. مرحوم طالقاني^(ه) ددې دواړو سورتونو په اړه ليکي: دا د توحيد او اخلاص جامع او خالص اعلام - «**قل هو الله احد**»، چې د نصر او تبت له سورتونو وروسته په قرآن کې راغلی، بنايي دې واقعيت ته اشاره ولري چې د عامو خلکو لپاره، د زده کړې او باور موندلو مساعد چاپېريال او داسې عالي توحيد ته ايمان، له دليلونو او برهانونو او پيليزې روزنې او د پرانېستي فکري چاپېريال له منځته راوړو وروسته برابرېږي «**قل يا ايها الكافرون**»، او دا چاپېريال د توحيد د بلونکو تر برياليتوب «**اذا جاء نصر الله والفتح**...»، او همدا راز د اورلگاندو لاسونو تر لنډېدو او غوڅېدو وروسته رامنځته کېږي. «**تبت يدا ابي لهب**».

کله چې حضرت رسول اکرم^(ص) توحيد ته بلنه پيل کړه د هغه مهال د نړۍ مذهبي تصورونه او انگېرنې د شرک پر بنسټ وي. بت نمانځونکو مشرکينو د خدای تمثالونه له لرگو، ډبرو، سرو زرو، سپينو زرو او ددې په څېر له نورو څخه جوړول - چې شکلونه، بڼې او جسمونه به يې درلودل الاله او الاله چې شمېر يې زيات وو د يو خدای تر څنگ يې مختلفې دندې تر سره کولې او هغوی به د خپلو حاجتونو د لېرې کولو لپاره دې الاهو او بتانو ته مراجعه کوله د هغوی له نظره د خدایانو له نسله هرې الاهې مېړه درلود او همدا راز الاله بنځه درلوده او ددوی نسل همداسې غځېده، هغوی حتا خوراک څښاک ته هم اړتيا موندله او نمانځونکو به يې ورته دا حاجت رفع کاوه. د مشرکينو يو ستر شمېر لکه هندوان په دې عقیده ول چې خدای تعالی په انساني بڼه ظهور کوي او ځېنې خلک ځانته د اوتاد او اوتار په توگه غوره کوي او خدای د هغوی په بڼه د اصلاح لپاره ځمکې ته راځي. عيسويانو که څه هم په يو خدای

ایمان درلود خو د هغوی خدای هم لږ تر لږه یو زوی خو درلود او د پلار او زوی تر څنګه روح القدس هم په خدایي کې برخمن وو، او د تثلیث عقیده یې رامنځته کړې ده. حتا د خدای مور هم وه او خواښې یې هم درلوده. یهودیانو هم د یو خدای د منلو دعوه کوله، خو د هغوی خدای هم له مادیت او جسمانیت او نورو انساني صفتونو څخه خالي نه وو، هغه به قدم واهه، په انساني بڼه کې به څرګندېده، د خپل کوم بنده سره به یې غېږ هم نېوله. او د یو عدد زوی [عزیر] پلار هم وو. پر دې مذهبي ډلو سربېره مجوسیان لمر نمانځي ول او صابیان ستور نمانځي ول. په دې حالت کې چې د «الله وحده لاشریک له» بلنه خلکو ته ورکړل شوه نو د خلکو په ذهن کې ددې پوښتنې پیدا کېدل چې ولي دا ټول اربابان پرېښوول کېږي او یوازې یو رب ته بلنه ورکول کېږي، یوه طبیعي خبره ده. د قرآن مجید دا اعجاز دی چې ددې ټولو پوښتنو په مقابل کې یې په څو لفظونو کې د ځواب په ورکولو سره د توحید داسې څرګند تصور وړاندې کړی چې ټول مشرکانه تصورونه او انګېرنې له منځه وړي او د هغه له ذات سره د مخلوقاتو په صفتونو کې د هیڅ کوم صفت د ککړتیا ځای نه پاتې کېږي.

د سورت متن او د لغتونو ترجمه:

<p>أَحَدٌ = یو، یوازینی - الصَّمَدُ = ډک، بشپړ، مکمل، له خلل پرته، نارمن، بې نیاز چې نور ورته نیاز او اړتیا لري، د نورو د اړتیاو پوره کوونکی - نَمَّ يَلِدُ = [چا ترې] زوکړه نه ده کړې، [څوک یې] نه دی زېږولی، څوک ترې تجزیه شوی نه دی، کومه ټوټه ترې بېله شوې نه ده - نَمَّ يُؤَلِّدُ = [له چا] زېږېدلی نه دی، [له چا یې] زوکړه نه ده کړې، له چا تجزیه شوی نه دی، له چا راپېل شوی نه دی - نَمَّ يَكُنُّ ... أَحَدٌ = نه شته ... هیڅوک، نه دی ... یوڅوک، کُفُّوا = سیال، برابر، ساری، مثل، مل، شریک، جوړه، غبرګولی.</p>	<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ نَمَّ يَلِدُ وَ نَمَّ يُؤَلِّدُ ﴿٣﴾ وَ نَمَّ يَكُنُّ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾</p>
---	---

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾

ووايه، ^(۱) «هغه» ^(۲) [هماغه] يوازې يو ^(۳) الله ^(۴) دی

اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

[هماغه] الله چې صمد ^(۵) دی [بشپړ بې نيازه دی] [= په بشپړه توگه نارمن دی او د

مخلوق ورته اړتيا ده، او مطلوب او مقصود يې دی].

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾

نه يې [څوک] زېږولی، او نه [له چا] زېږېدلی، ^(۶) [= له کوم څيزه راوتلی نه دی او

توليدوونکی او ټوټه کېدونکی نه دی].

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

او نه د هغه لپاره کوم سيال [او ساری] شته. ^(۷)

قُلْ	هُوَ	اللَّهُ	أَحَدٌ	اللَّهُ	الصَّمَدُ	لَمْ يَلِدْ
ووايه	هغه	الله	[يوازې] يو	خدای، الله	بې نياز، نارمن	نه يې [څوک] زېږولی
وَلَمْ يُولَدْ	وَلَمْ يَكُنْ	لَهُ	كُفُوًا	أَحَدٌ		
او نه [له چا] زېږېدلی	او نه .. شته	هغه لپاره	سيال، برابر، ساری	کوم [يو] څوک		

د سورت د مفرداتو لنډه تشریح:

۱- د «قل» [ووايه] فرمان، له زماني او د نزول د ترتيب له لیده، د پيغام د ابلاغولو لپاره لومړنی فرمان دی چې د بعثت په لومړي کال په مکه کې پيغمبر ته نازل شوی دی. او له هغې وروسته د «قُلْ» فعل ۵۲۸ ځله نور په قرآن کې تکرار شوی دی خو په هيڅ يو له هاغو لنډو آيتونو کې چې له دې سوره مخکې نازل شوي دي داسې فرمان نه دی راغلی. دا فرمان له يو لوري پخپله پيغمبر ته، د توحيد حقيقت ته د رسېدو، پوهيدو، درک کولو او تلقين لپاره دی، له بل لوري، هاغو خلکو ته چې په شرک ککړ دي او د خدای تعالی له توحيد غافل دي، هغوی ته په نظر او عمل کې، په زړوره او شجاعانه توگه د توحيد دريځونو څرگندونه او اعلام دی.

۲- معشوق او متعالي مطلق معبود او د ټولو ارزښتونو او ښکلاو جامع او ټوليز [ذوالجلال والاکرام] ته د نمانځنې او پرستش احساس، د انساني نسل د پيدايښت له هماغه پيله او ځمکې ته له هبوط سره، د آدمي په فطرت کې اېښوول شوی دی. د «هو» نوم چې همدغې مطلقې هستې او د جهان پنځگر [حيّ او قيوم] ته اشاره ده، د آدمي په ضمير کې پټه او مرموزه ورکه شوې نښه ده چې د هغې سراغ په ډبره او لرگي، ډول ډول الالهه گانو او «ارباب متفرون» او ايزمونو او راز راز ايډيالوژيو کې لټوي او همدا راز ملول، سرگردانه او حيران ورپسې دي. دا ورک شوی هماغه دی چې د مولوي مثنوي ددغه بېلتون څخه د شکايت له حکايت سره پيل شوې ده:

بشنو از نی چون حکايت می کند   از جدایی ها شکايت می کند
کز نيستان تا مرا ببریده اند   از نفيرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق   تا بگويم شرح درد اشتياق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش   باز جوید روزگار وصل خویش

د «هو» ضمير چې د هاغه مطلق خير او کمال او د هر حيات او حرکت د سرچېنې په وصف او ستاينه کې په قرآن کې راغلی دی، له هر فکر او خيال، انگېرنې، وهم او گومان او صورت او تصوير، بڼې او انځوره چې د انسان اند او فکر جوړ کړي دي آزاد دی، يوازې يوه اشاره ده همغه ته، چې د يو مطلق گرا او بې نهايت غوښتونکي انسان مطلوب او مقصود دی، او خدای تعالی له خپله روحه په هغه کې پو کړی او فطرت يې تل هغه بې نومه او بې نښانه، چې د تشبیه او تجزیې او ترکیب او تصوير وړ او قابل نه دی، لټوي او هغه ته اشاره کوي. د شيطان او شرک نقش په همدې کې دی چې د هغه بېساري او لا شریک لپاره شریک، او شبيه وگوماري او تکثير او تعدد ته يې ورسوي.

عجيبه دا چې د «قل» فرمان، نه يوازې دا چې پيغمبر ته د لومړي حل لپاره په دې سوره کې صادر شوی دی، بلکې د «هو» د اشارې نوم او د «الله» جلاله نوم هم د آيتونو د نزول د زماني ترتيب له نظره، له نورو سورتونو څخه مخکې په همدې سورت يعنې د توحيد په سوره کې راغلی دی. دا سمه ده چې له دې سوره څخه مخکې، پر پيغمبر د وحی ۶ لنډ پيغامونه نازل شوي دي: د علق سوره ۵ لومړني آيتونه [علق ۱ (۹۶:۱) تر ۵]، د مدثر سوره د پيل ۷ آيتونه [۱ (۷۴:۱) تر ۷]، د عصر سوره د پيل ۲ آيتونه [عصر ۱ (۱۰۳:۱) او ۲]، د ذاريات ۶ لومړني آيتونه [ذاريات ۱ (۵۱:۱) تر ۶]، د تکاثر د پيل ۲ آيتونه [تکاثر ۱ (۱۰۲:۱) او ۲] او د طور سوره ۸ لومړني آيتونه [طور ۱ (۵۲:۱) تر ۸] - [د «سير تحوّل

قرآن « کتاب د محاسبو د ۱۴ جدول مطابق]. خو له دې سورتو په مخکینیو نازل شوو برخو کې یوازې ۴ ځله د «رَبِّكَ» نوم راغلی دی. لکه: « **اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ... اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ** » [علق ۱ (۹۶:۱) او ۳]، « **وَرَبُّكَ فَكَبْرٌ** » [مدثر ۳ (۷۴:۳)] او « **إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ** » [طور ۷ (۵۲:۷)]. پوهېږو چې د « **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** » مبارکه جمله چې د ټولو سورتونو په پیل کې لیکل شوې ده، خو دا جمله یوازې یو ځل د سوره د پیل په توګه د حمد له سوره سره د بعثت په دریم کال کې [د اخلاص له سوره څخه دوه کاله وروسته] نازل شوې ده او له هغې وروسته د هر سوره په پیل کې ایښوول شوي ده.

په زړه پورې دا چې د «هُوَ» اشاره نوم که د لومړي ځل لپاره په دې سوره کې راغلی دی، د آخرین ځل لپاره د بقره سوره په ۲۵۵ آیه (۲:۲۵۵) کې، چې د «آية الكرسي» په نامه مشهور دی، او د پیغمبر د رسالت په وروستیو میاشتو کې نازل شوی دی: « **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ... وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ** »، راغلی دی. د اخلاص په سوره کې د «هُوَ» اشاره د « **اللَّهُ الصَّمَدُ** » له نوم سره پیل کېږي، او د بقره په سوره کې د هغه صمدانیت د « **حَيٌّ أَوْ قَيُّومٌ** » او « **عَلِيٌّ أَوْ عَظِيمٌ** » له نومونو سره تفصیل ورکول کېږي. سره ددې چې د «هُوَ» ضمیر په قرآن کې راز راز مراجعو ته ورګرځي، خو که په ځانګړې توګه هاغه موردونه چې دا مرجع خدای ته ورګرځي [په: «هُوَ، لَهْو، فَهْو، وَهْو» - کې] وګڼو، شمېر یې ۲۹۰ ته رسېږي.

۳ - «الله» هر یو معبود ته ویل کېږي، خو له معرفه الف او لام سره، «الله» پر یوازې یو بېساري او لاشریک معبود دلالت کوي. د «الله» جلاله نوم [د سورتونو د بسم الله .. له ګڼلو سره او ۵ ځله د اللّهُم له تکرار سره] په ټوله کې ۲۸۱۶ ځله په قرآن کې تکرار شوی دی چې د عددونو جمع یې د لمانځه له رکعتونو سره مساوي ده [۲ + ۸ + ۱ + ۶ = ۱۷]. ۱۵ شمېر نه یوازې د خدای تعالی د پاتې نېکو نومونو څخه په قرآن کې، چې په واقعیت کې د «الله» صفتونه ګڼل کېږي، ډېر دي، بلکې هیڅ یوه کلیمه په دومره شمېر په قرآن کې تکرار شوې نه ده. له دې وروسته، له زیات واټن سره د «قال» کلیمې مشتقات دي [۱۷۲۱ ځلې] او له دې وروسته، د رب نوم [۱۰۰۰ ځلې: د رَبِّ له رېښې ۹۸۰ ځلې، او د رَبَّو له رېښې ۲۰ ځلې].

۴ - له ۷۵ موردونو څخه چې د «احد» صفت [په معرفه او نکره بڼه او له مختلفو ضمیرونو سره] په قرآن کې تکرار شوی دی، یوازې په همدې یو آیت کې دی چې دا عنوان د

«الله» لپاره کارول شوی دی. ددې پر ځای، د «واحد» [یا واحداً] عنوان ۲۱ ځلې د خدای په وصف کې راغلی دی.

لکه: «... إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ...» [انعام ۱۹ (۶:۱۹)]، «... وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ...» [مائده ۷۳ (۵:۷۳)]، «... وَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ...» [بقره ۱۶۳ (۲:۱۶۳)].

أَحَد د ډلې او د یو شمېر د مجموعې له منځه پر یوه دلالت کوي، لکه: إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتَ [هر کله چې ستاسو له یوه مرگ راورسېد]، چې د ډلې یا د افرادو د مجموعې له منځه یو فرد ته اشاره ده. په دې آیه کې چون د باري تعالی له «ذات» څخه خبره کوي، [لکه؛ بې نیازی او نه زېږول او نه زېږېدل او بېساریتوب او د مثل نه درلودل]، نو د أَحَد کلیمه یې کارولې ده چې د هغه بېلوالی او خپلواکي له مخلوقه څرگند کړي. خو په هاغو موردونو کې چې د «الله» په اړه د «واحد» صفت کارول شوی دی، د هغه نېکو «صفتونو» او اسمونو ته لکه: الوهیت، ربوبیت، خالقیت او مالکیت ته اشاره کوي چې مشارکت نه مني او د ټوټه کېدو او تکثیر او ویشې وړ نه دی. که په «أَحَد» کې د خدای ذاتي توحید تر نظر لاندې دی، په «واحد» کې د هغه رفتاري او د چلن توحید څرگندوي چې په جوته توگه جزء نه لري او منفرد دی.

۵ - د «صمد» نوم یوازې په همدې آیت کې راغلی دی او ورپسې دوو آیتونو کې یې هغه په ساده توگه معنا کړی دی: «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ». د صمد په کلیمه کې یو ډول د ډک او ټپل شوي او ننوت نه منونکي مفهوم، [لکه کلکه او صافه ډبره]، شتون لري چې په مجازي بڼه له غیر څخه د مطلقې بې نیازی څرگندونه ده. په داسې حال کې چې ټول موجودات په خپل حیات او حرکت او ودې او کمال کې د نیاز او اړتیا لاس د خدای پر لور لري [رحمن ۲۹ (۵۵:۲۹)]، انسانان هم د هغه د فضل او کرم فقیران دي [فاطر ۱۵ (۳۵:۱۵)]، د هغه د درشل پر لور د تگ تکل لري او له هغه پرته سترتره، موخه، مقصد او مرام نه لټوي، له دې کبله د «صمد» په کلیمه کې «د قصد کولو» او تکل مفهوم غلبه کړې ده. د هاغو روایتونو پر بنسټ چې له سترو لویانو نقل شوي دي، د خدای تعالی صمدوالی مساوي دی له: خوراک او څښاک، ستړیا او خوب، تغیر، اووښتون، ترکیب او تکثیر، ټوټه کېدو او زیږون او... څخه، نااړمنتیا او بې نیازی.

۶ - فطري معبود «هو» ته له اشارې وروسته، او د «الله» د جلاله نوم ذکر، چې د هغه د یوازېتوب او یووالي بڼکارندوی دی، هغه مهال ددې نوم تکرار د «صمد» له جامع نوم

سره، چې له ايجابي اړخه د هغه مطلقه بې نيازي او له هر اړخه د هغه بې نهايت والي رسوي، دادی چې له سلبي بده د مشرکينو او اهل کتاب باورونه د پرښتو او انبياؤ د خداى په زوى گڼلو کې، او هغه ته د انتساب ادعا لکه: د خداى سيورى، د خداى روح، الهي برم، فرّه ايزدي او دې ته د ورته عنوانونو لاندې مردود او ناسم گڼي. خداى نه د ولادت او تجزيه او ترکيب او تأثير منشا ده، او نه له څه څيزه رامنځته شوى دى. د هستۍ جهان د هغه په اراده او علم رامنځته شوى دى او پر هماغه ټيکاو دى. نه مادي موجود له هغه متولد کېږي [لکه څنگه چې گياہ له ځمکې، اوبه له چينې، مېوه له ونې او ...] او نه کوم لطيف موجود لکه روح [بشري پنځگونه حسونه او د هغوى اغېزې]، نه خوب او ستړيا پر هغه راځي، نه غم او خوښي، ويره او هيله، لوږه او تنده پرې راځي. د صمد نوم په ټولو اړخونو کې مطلق کمال په خپل ځان کې رانغاړي.

۷ - په وروستي سلبي تعريف کې، د «هو» په ذات او صفتونو کې چې مطلقه هستي ده او د جلايي او کمايي صفتونو ټولگه ده د هر ډول مثل او ساري نفي کوي؛ د هستۍ جهان او ټول مخلوق او پنځ پر هغه اړه او تړاو لري او ټول د هغه د رحمت په رڼا کې پر هغه پورې قائم او ټيکاو دي.

د اخلاص سورت د ټولو [۱ - ۴] آيتونو بشپړه تشریح:

لکه څنگه چې د مخکېني سوره په اړه مو وويل، له دې څلور قل څخه چې په قرآن کې راغلي دي، د هغوى دوه، چې لومړى يې **قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** دى او دوهم يې **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ**، په بشپړه توگه يو د بل په مقابل کې دي. په لومړي کې فرمايي؛ کافرانو ته ووايه، او په دوهم کې، برعکس، مؤمنينو ته خطاب دى: **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ**. ددوى دواړو په منځ کې د «نصر» او «تبت» دوه سورتونه راغلي چې دوه داسې روشنې، کره وړه او سرليکونه بيانوي، چې يو له بل سره مخالف دي، نو پر دې بنا په طبيعي توگه **«قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»** د **«قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ»** پرله پسې غځونه او ادامه ده. دا سوره موږ لږ تر لږه لس ځلې په هر شپږني ورځيني لمونځ کې وايو. البته د «حمد» سوره بايد اوولس ځلې وويل شي او هيڅ نمونځ داسې نشته چې د «حمد» سوره ونلري.

اصطلاحاً ویل کېږي «حمد او سورة»؛ په نمانځه کې د سورة انتخاب آزاد دی او هر سورة چې مو زړه غواړي غوره کولی شئ چې له حمد څخه وروسته یې په نمانځه کې وواياست. سنیان یو بشپړ سورة ته مقید نه دي او د یو سورة هره برخه چې تر اغېز لاندې یې وي، قرائت کوي او شیعیان عقیده لري چې باید یو بشپړ سورة وویل شي. او البته لکه څنگه چې ډېری د مسلمانانو په عربي نه پوهېږي او د قرآن له آیتونو سره آشنا نه دي، نو ځکه هغوی د قرآن ډېر ساده سورتونه، چې لنډ دي او ژر پای ته رسېږي او له دوو کرښو زیات نه دي، لکه همدا «قل هو الله»، وايي. خو اړینه نه ده چې هر ورومرو همدا سورة وویل شي. البته د اخلاص سورة په اړه له حضرت رسول اکرم او امامانو او علمائو له قولونو ډېره زیاته توصیه او سپارښتنه شوې ده.

ظاهراً له حضرت علي څخه نقل شوی دی چې فرمایلي یې دي: دا سورة زما دومره خوښېږي چې زړه مې غواړي هره ورځ هغه ووايم. خو دا په دې معنا نه دی چې ددې سورة لوستل اجباري دي. یوازې «حمد» دی چې باید په هر یوه نمانځه کې وویل شي. د اخلاص سورة د قرآن مهمترین توحیدي پیغام دی. یو ډېر لنډ سورة دی، خو د قرآن جامعترین، خلاصه ترین، او مؤجزترین پیغام په خپل ځان کې لري؛ یعنې داسې برېښي چې په یوازې ځان یې د قرآن درېمه برخه، [چې توحیدي آیتونه دي] بیان کړي ده.

[قرآن په بنسټیزه توګه دريو اساسي موضوع ګانو ته پاملرنه لري توحید، نبوت او معاد. نو ځکه توحید د ټول قرآن دریمه برخه تشکیلوي] پر دې بنا، ډېر مهم دی چې پیغامونه یې په ښه او ژوره توګه واخلو، مور، معمولاً او د عادت له مخې، دا سورة په نمونځونو کې او نورو مهالونو کې وایو. انسان د هاغه څیز په اړه چې له هغه سره روږدی وي، له عادت سره سم په هغه کې فکر نه کوي. ددې سورة په اړه هم همداسې دی او چون لوستل یې مور ته عادت شوی دی، د هغې معناو ته په سلو کې ۹۵ کسان پاملرنه نه لري.

دلته غواړو ددې سوره د هر آیه د توضیح په پیل کې د هغه ساده ژباړه وړاندې کړو چې ووینو له هغې څخه څه پیغام اخېستلی شو. **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ**. [پینځره] ووايه چې هغه [هو] هماغه چې په هر حال کې انسانان په هغه پسې دي، هغه چې د انسان فطرت د هغه په لټه کې دی، هغه یو «الله» دی چې «احد» دی. دا «قُلْ» په دې مفهوم دی لکه څنگه چې په «**قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ**» [کافرون ۱ (۱۰۹:۱)] کې دی یعنې ووايه، اعلان وکړه، په څرگنده توګه ووايه؛ او داسې ووايه چې هر څوک یې واورې، او د هیچا لپاره د بیا پوښتنې ځای پاتې نشي. او که څوک په دې اړه وروسته له دې هم بحث کوي او پوښتنې اوچتوي د پوهېدو لپاره نه بلکې وخت ضایع کوي، نو ځکه اړینه ده په داسې مهال کې ښايي څرګنده خبره وشي.

د «قُلْ» [ووايه] فرمان، له زماني او د نزول د ترتیب له لیده، د پیغام د ابلاغولو لپاره لومړنی فرمان دی چې د بعثت په لومړي کال په مکه کې پیغمبر ته نازل شوی دی. او له هغې وروسته د «قُلْ» فعل ۵۲۸ ځله نور په قرآن کې تکرار شوی دی خو په هیڅ یو له هاغو لنډو آیتونو کې چې له دې سوره مخکې نازل شوي دي داسې فرمان نه دی راغلی. دا فرمان له یو لورې پخپله پیغمبر ته، د توحید حقیقت ته د رسېدو، پوهیدو، درک کولو او تلقین لپاره دی، له بل لورې، هاغو خلکو ته چې په شرک ککړ دي او د خدای تعالی له توحیده غافل دي، هغوی ته په نظر او عمل کې، په زړوره او شجاعانه توګه د توحیدي دریځونو څرګندونه او اعلام دی.

د «هو» ضمیر چې د هاغه مطلق خیر او کمال او د هر حیات او حرکت د سرچینې په وصف او ستاینه کې په قرآن کې راغلی دی، له هر فکر او خیال، انګېرنې، وهم او گومان او صورت او تصویر، ښې او انځوره چې د انسان اند او فکر جوړ کړي دي آزاد دی، یوازې یوه اشاره ده همغه ته، چې د یو مطلق ګرا او بې نهایت غوښتونکي انسان مطلوب او مقصود دی، او خدای تعالی له

خپله روحه په هغه کې پُو کړې او فطرت یې تل «هغه» بې نومه او بې نښانه، چې د تشبیه او تجزیې او ترکیب او تصویر وړ او قابل نه دی، لټوي او هغه ته اشاره کوي. د شیطان او شرک نقش په همدې کې دی چې د هغه بېساري او لا شریک لپاره شریک، او شبیه وگوماري او تکثیر او تعدد ته یې ورسوي.

د «هُوَ» ضمیر خپنو د شان او برم ضمیر گڼلی. او دا د هاغه ذهني مشهور او نوموړي کس یا حالت لپاره راځي چې د ویونکي او مخاطب تر منځ تر دې بریده مشهور او مشترک وي چې له ذهني کړاو پرته ذهن د هغه لور ته ولېږدول شي. اسلام ته د بلنې له پیل کېدو وروسته سمدلاسه د اهل عرب په هر مجلس کې زیاته توده موضوع همدا د الله تعالی د ذات او صفتونو موضوع وه. د دعوت او بلنې نور عنوانونه لکه معاد او رسالت هم تر بحث لاندې راتلل لیکن هغوی د ضمني بحثونو حیثیت درلود، د توحید مسئله تر ټولو مهمه وه. قریشو دا موضوع د خپلو پلرونو او نیکونو د شان او حیثیت مسئله گڼله او د هیڅ خیز په بیه یې د خپلو معبودانو او د خپلو نیکونو توهین نشو زغملی او د هغوی نمانځنه یې کوله. د «قُلْ هُوَ اللَّهُ...» له لفظونو څخه دا خبره اړینه نه برېښي چې چا دې له «رسول الله» څخه دا غوښتنه کړي وي چې ته د خپل الله صفتونه بیان کړه او بیا «رسول الله» ورته دا سوره اورولی وي، خو لکه څنگه چې پورته مو ورته نغوته وکړه، هلته په چاپیریال کې ددې پوښتنې په اړه د تودوخې شتون ددې خبرې لپاره کافي وو چې دا سوره نازل شي او خلکو ته واورول شي. له دې څرگندېږي چې د «هُوَ اللَّهُ» مطلب به دا وي چې «هغه الله» چې تاسو د هغه په اړه پوښتنې او ځوابونه او بحثونه او جدال کوئ که غواړئ د هغه په صفتونو پوه شئ واورئ هغه دادی؛ او ورپسې یې صفتونه بیان شوي او دا اړینه وه چې د ټولو مخالفینو خولې تپې شي او د نورو صفتونو په اړه د پوهېدو لپاره لاره پرانېستل شي. د خدای تعالی د بشپړ توصیف او د قرآن د بلاغت تقاضا همدا ده چې دا د «هو» ضمیر له هر حد او

قید او تعین څخه آزاد وي او د شان یا محدودې او ملفوظې مرجع لپاره نه وي. او باید د هغې مرجع د هستۍ مطلق کمال او د ټولو هستیو مرجع وي چې په ذاتي او کمايي حرکت کې هغه لټوي او آزاد او فطري عقلونه همغه مومي. له تقلید او حسه اغېزمن اندونه او اکتسابي عقلونه د هغه لپاره مختلف او محدود اسمونه، بڼې او ورته انځورونه جوړوي. پر دې بنا د «هو» ضمير مبتداء او الله په جمله کې خبر دی او د وصفي معنا متضمن دی: «هغه» - هماغه مطلقه هستي او د فطرت په توسه څرگند شوی او بې نیازه مبتداء او پر خپل ذات ټیکاو دی چې د هستۍ ښکارندې او شونتیاوې په ټولیزه توګه ورته اړمنې او نېازمنې دي او پر هغه ټیکاو دي.

په زړه پورې ده چې نه یوازې د «قل» فرمان، پیغمبر ته د لومړي ځل لپاره په دې سوره کې صادر شوی دی، بلکې د «هو» د اشارې نوم او د «الله» جلاله نوم هم د آیتونو د نزول د زماني ترتیب له نظره، له نورو سورتونو څخه مخکې په همدې سورت یعنې د توحید په سوره کې راغلی دی. دا سمه ده چې له دې سوره څخه مخکې، پر پیغمبر د وحی شپږ لنډ پیغامونه نازل شوي دي: د علق سوره ۵ لومړني آیتونه [علق ۱ (۹۶:۱) تر ۵]، د مدثر سوره د پیل ۷ آیتونه [۱ (۷۴:۱) تر ۷]، د عصر سوره د پیل ۲ آیتونه [عصر ۱ (۱۰۳:۱) او ۲]، د ذاریات سوره ۶ لومړني آیتونه [ذاریات ۱ (۵۱:۱) تر ۶]، د تکاثر د پیل ۲ آیتونه [تکاثر ۱ (۱۰۲:۱) او ۲] او د طور سوره ۸ لومړني آیتونه [طور ۱ (۵۲:۱) تر ۸] - د «سیر تحوّل قرآن» کتاب د محاسبو د ۱۴ جدول مطابق]. خو له دې سورتو په مخکینیو نازل شوو برخو کې یوازې ۴ ځله د «رَبِّک» نوم راغلی دی. لکه: «أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ... أَفْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ» [علق ۱ (۹۶:۱) او ۳]، «وَرَبِّكَ فَكَبَّرُ» [مدثر ۳ (۷۴:۳)] او «إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ» [طور ۷ (۵۲:۷)]. پوهېږو چې د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» مبارکه جمله چې د ټولو سورتونو په پیل کې لیکل شوې ده، دا جمله یوازې یو ځل د سوره د پیل په توګه د حمد له سوره سره د

بعثت په دریم کال کې [د اخلاص له سوره څخه دوه کاله وروسته] نازل شوې ده او له هغې وروسته د هر سوره په پیل کې ایښوول شوي ده.

له ټولو په زړه پورې دا چې د «هُوَ» اشاره نوم که د لومړي حُل لپاره په دې سوره کې راغلی دی، د آخرین حُل لپاره د بقره سوره په ۲۵۵ آیه (۲:۲۵۵) کې، چې د «آية الكرسي» په نامه مشهور دی، او د پیغمبر (ص) د رسالت په وروستيو مياشتو کې نازل شوی دی: «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ... وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ»، راغلی دی. د اخلاص په سوره کې د «هُوَ» اشاره د «اللَّهُ الصَّمَدُ» له نوم سره پیل کېږي، او د بقره په سوره کې د هغه صمدانیت ته د «حَيٌّ او قَيُّومٌ» او «علی او عظیم» له نومونو سره تفصیل ورکول کېږي.

سره ددې چې د «هُوَ» ضمیر په قرآن کې راز راز مراجعو ته ورگرځي، خو که په ځانگړې توگه هاغه موردونه چې دا مرجع خدای ته ورگرځي [په: «هُوَ، لَهْو، فَهْو، وَهُوَ» - کې] وگڼو، شمېر یې ۲۹۰ ته رسېږي.

«اله» هر یو معبود ته ویل کېږي، خو له معرفه الف او لام سره، «الله» پر یوازې یو بېساري او لاشریک معبود دلالت کوي. د «الله» جلاله نوم [د سورتونو د بسم الله .. له گڼلو سره او ۵ ځله د اللّهم له تکرار سره] په ټوله کې ۲۸۱۶ ځله په قرآن کې تکرار شوی دی چې د عددونو جمع یې د لمانځه له رکعتونو سره مساوي ده [۱۷ = ۶+۱+۸+۲]. دا شمېر، نه یوازې د خدای تعالی د پاتې نېکو نومونو څخه په قرآن کې، چې په واقعیت کې د «الله» صفتونه گڼل کېږي، ډېر دی، بلکې هیڅ یوه کلیمه په دومره زیات شمېر په قرآن کې تکرار شوې نه ده. له دې وروسته، له زیات واټن سره د «قال» کلیمې مشتقات دي [۱۷۲۱ ځلې] او له دې وروسته، د رب نوم [۱۰۰۰ ځلې]: د رَبِّ له رېښې ۹۸۰ ځلې، او د رَبِّو له رېښې ۲۰ ځلې].

«الله» اسم ذات دی، د عربو مشرکینو دا نوم د اسم ذات په توگه کاروه او په دې اړه هغوی کومه ستونزه نه درلوده، په قرآن کې یې د ټولو نېکو صفتونو

لپاره موصوف همدا نوم گڼلی دی؛ فرمایلي یې دي چې هغه «اللَّهُ أَحَدٌ» دی - لغتپوهانو د وَاحِدٌ او أَحَدٌ تر منځ دا توپیر کړی دی چې احد هغه دی چې په ذات کې یې کوم شریک نه وي او وَاحِدٌ هغه دی چې په صفتونو کې څوک د هغه شریک نه وي - کېدی شي له همدې لامله وي چې د «احد» لفظ د الله له صفت پرته د بل چا د صفت په توګه نه دی راغلی، نو «احد» له [واحد] سره مرادف نه دی، ځکه چې واحد په شمېرنه کې لومړی او په اثباتي کلام کې راوړل کېږي. خو احد، نه لومړی عدد دی او نه معمولاً په ایجابي کلام کې ویل کېږي. احد، کله په اسمي معنا لکه «احد عشر» او کله هم په وصفي معنا راځي. خدای تعالی، «احد» دی یعنې په خپل ذات او صفتونو کې شریک او ترکیب نلري. [واحد] دی خو دویم او درېم او ... نلري. «احد»، په دې آیه کې د الله له خبر یا صفت څخه وروسته خبر دی. د خدای تعالی په اړه ددې صفت معنا، په تام او بشپړ وحدت کې مبالغه او له هر ډول صوري او عقلي ترکیب څخه نفي کول دي او د احدیت اړینتیا او د ترکیب نفي، د علم او قدرت او حیات او ارادې د صفتونو کمال او جامعیت دی.

له ۷۵ موردونو څخه چې د «احد» صفت [په معرفه او نکره بڼه او له مختلفو ضمیرونو سره] په قرآن کې تکرار شوی دی، یوازې په همدې یو آیت کې دی چې دا عنوان د «الله» لپاره کارول شوی دی. ددې پر ځای، د «واحد» [یا واحداً] عنوان ۲۱ ځلې د خدای تعالی په وصف کې راغلی دی.

لکه: «... إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ...» [انعام ۱۹ (۶:۱۹)]، «... وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ...» [مائدة ۷۳ (۵:۷۳)]، «... وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ...» [بقره ۱۶۳ (۲:۱۶۳)].

أَحَدٌ د ډلې او د یو شمېر د مجموعې له منځه پر یوه دلالت کوي، لکه: إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ [هر کله چې ستاسو له یوه مرګ راورسېد]، چې د ډلې یا د افرادو د مجموعې له منځه یو فرد ته اشاره ده. په دې آیه کې چون د باري تعالی له «ذات» څخه خبره کوي، [لکه؛ بې نیازی او نه زېږول او نه زېږېدل او

بېساريتوب او د مثل نه درلودل]، نو د اَحَد کليمه يې کارولې ده چې د هغه بېلوالی او خپلواکي له مخلوقه څرگند کړي. خو په هاغو موردونو کې چې د «الله» په اړه د «واحد» صفت کارول شوی دی، د هغه نېکو «صفتونو» او اسمونو ته لکه: الوهيت، ربوبيت، خالقيت او مالکيت ته اشاره کوي چې مشارکت نه مني او د ټوټه کېدو او تکثير او ويشني وړ نه دی. که په «اَحَد» کې د خدای ذاتي توحيد تر نظر لاندې دی، په «واحد» کې د هغه رفتاري او د چلن توحيد څرگندوي چې په جوته توگه جزء نه لري او منفرد دی.

له دې څخه له هر اړخه يوگونيوالی څرگندېږي، له هرې رشتې او خپلوی څخه پاکوالی او اوچتوالی د هغه له اړینیاو گڼل کېږي، له دې څخه دا خبره راوځي چې هغه قدیم دی او باقي نور ټول مخلوق او حادث. دا اړینه پایله ده چې ترې انکار د عقل خلاف دی نو دا ویل چې هغه احد دی په بله وینا دا ویل دي چې هغه قدیم لم یزل او خالق دی.

بڼه، داسې ویل د څه لپاره؟ مگر آیا پیغمبر داسې ویل چې خدای دوه دي، یا درې دي یا لس دي؟ مگر آیا پیغمبر^(ص) په څو خدایانو معتقد وو چې الله ورته فرمایي ووايه الله یو دی. هیچا دا نه دي ویلي چې پیغمبر^(ص) له اسلام مخکې څو خدایانو ته معتقد وو. پیغمبر^(ص) د حَفِیْهِ ډلې په یو بناخ پورې اړوند وو، حَفِیْان، چې د نسل لړۍ یې حضرت ابراهیم^(ع) ته رسېده. او دا څرگنده ده چې هغوی څو خدایانو ته معتقد نه ول. نو، نه پیغمبر^(ص) څو خدایانو ته معتقد وو او نه د هغه د شاوخوا سیمو خلک، حتا تر مور پورې. مور مسلمانان هم، که خدای نمانځي اوسو هیڅ یو هم داسې نه دي ویلي او هیڅ یو هم داسې کومه عقیده نلرو چې خدای دوه دي یا سل دي. نو دا لومړی آیه چې وایي **قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ** څه وایي؟ غواړي څه څیز څرگند کړي، چې مور هغې ته له پاملرنې سره باید خپل ځانونه اصلاح کړو؟ نو په ظاهري توگه دا خو مور پورې اړه نلري. مور خو الحمدلله یوازې احد او یو، خدای ته معتقد یو.

دويم: **اللَّهُ الصَّمَدُ**. «صمد» يعني بشپړ [کامل]، ډک. که کوم لوبښی سرخالي وي، لازم دی چې ډک يې کړي؛ يا که کومه نقشه بشپړه نه ده، بايد بشپړه يې کړي؛ هر خيز چې لږ شانته کار ته اړتيا ولري بشپړ نه دی، خو خدای پوره دی، بشپړ دی، ډک دی. ډک دی يعني؛ په جوته توگه مطلقاً بشپړ او کامل دی. سربېره پر دې د الصمد د کليمې لپاره چې کومې معنا گانې ذکر شوي دي، څرگندېږي چې اصلي معنایې، ډېره او هر جسم او خيز چې ډک او تپل شوی وي او تش ځايونه ونلري او خلل و نه مني. نو پر دې بنا، په «الصمد» د متعال خدای توصيفول، په دې کليمه کې د مجاز له مخې اذهانو ته د نژدېوالي لپاره راغلی دی؛ چې د يو بشپړ او کامل قدرت د مطلق شتون څرگندوی اوسي، چې په ذات او صفتونو کې يې تحديد او تغيير او اغېز منل لار نلري او د پېښو گرد پرې نه کېږي. ځکه هر هغه څه چې محدود او متغير او اغېز منونکی دی، هر ورو به پر نورو تېکاو وي او منځ به يې تش وي او له ځانه هستي او بقاء او کمال نلري. هغه مطلق او معروف وجود ته د «هو» له اشارې وروسته او د هغه د الوهيت او احديت د نوم او صفت بيان، د «الله» د جامع نوم تکرار او د «الصمد» د جامع وصف تعريف، د «الصمد» په دې ځانگړي صفت کې الوهيت په ډېره زياته او بشپړه توگه څرگندېږي.

د «صمد» نوم يوازې په همدې آيت کې راغلی دی او ورپسې دوو آيتونو کې يې هغه په ساده توگه معنا کړی دی: **لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ**. د صمد په کليمه کې يو ډول د ډک او تپل شوي او ننوت نه منونکي مفهوم، [لکه کلکه او صافه ډېره] شتون لري چې په مجازي بڼه له غير څخه د مطلقي بې نيازی څرگندونه ده. په داسې حال کې چې ټول موجودات په خپل حيات او حرکت او ودې او کمال کې د نياز او اړتيا لاس د خدای پر لور لري **يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ** [رحمن ۲۹ (۵۵:۲۹)] «هر څه چې په آسمانونو او ځمکه کې دي [= د ټول عالم موجودات] تل له هغه

سوال [= د نیاز غوښتنه] کوي [هر څوک د هغه د درشل سوالگر دی]، هغه هره شیبه په یو کار کې دی. «انسانان هم د هغه د فضل او کرم فقیران دي، **يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ**» [فاطر ۱۵ (۳۵:۱۵)] «ای خلکو، تاسو ټول [د ودې او کمال په مسیر کې] الله ته اړ یاست، او یوازې الله دی چې غني [نا اړمن او] ستایل شوی دی.»، د هغه د درشل پر لور د تگ تکل لري او له هغه پرته سترتره، موخه، مقصد او مرام نه لټوي، له دې کبله د «صمد» په کلیمه کې «د قصد کولو» او تکل مفهوم غلبه کړې ده. د هاغو روایتونو پر بنسټ چې له سترو لویانو نقل شوي دي، د خدای تعالی صمدوالی مساوي دی له: خوراک او څښاک، ستړیا او خوب، تغیر، اووښتون، ترکیب او تکثیر، ټوټه کېدو او زیږون او... څخه، نا اړمنتیا او بې نیازی.

هر څه چې د کمال د صفتونو په اړه، له هر جهت او اړخه، چې فکر وکړو په هغه کې بې نهایت دي. او بې نهایت داسې یو څیز دی چې پر هغه نه ورزیاتېږي. په هغې زمانه کې په عدد او رقم د خلکو سر نه خلاصیده چې ورته ووايي خدای بې نهایت دی. «الله الصمد» یعنې خدای بې نهایت دی. په خپلو ټولو څیزونو کې بې نهایت دی: په علم کې، په حکمت کې، په عظمت کې، په الوهیت کې، په رحمت کې، په عفو کې، په عزت کې... لنډه دا چې په ټولو څیزونو کې. نو، هیڅ کمال داسې نشته چې انسان یې تصور کړي چې وکولی شي د هغه پر ذات وراضافه کړای شي. سمدم له «احد» څخه وروسته چې دلته د «صمد» د صفت په راوړلو یې دا یادونه کړې ده چې د احد له لفظ څخه د خدای تعالی د یوگونيوالي او له نورو پرته او بېل چې کوم انځور مخې ته راځي څوک داسې و نه گڼي چې الله تعالی کوم بېل او خاموش او بې اړیکې علة العلل دی چې دا غلط پوهېدنه هم د نورو وسیلو او ملاتړو د لټولو سبب جوړېدلی شي. له دې غلط پوهېدنې څخه د بچ کېدو لپاره یې **اللَّهُ الصَّمَدُ** وویل او دا یې واضح او څرگنده کړه چې سره ددې چې الله له ټولو

څخه بېل، نارمن او بېساري او بې له ټولو دی خو هغه د ټولو خبرنېوی او لاس نېوی هم کوي او د ټولو لپاره د پناه اخیستنې د سترغر په توگه دی د ټولو لپاره د ستونزو د حل یوازینی درشل او مرجع دی د هغه بندگان چې کله هغه ته فریاد کوي هغه یې فریاد اوري او د ټولو فریاد ته رسېدنه کوي.

بنه، اوس له دې خبرې څخه موږ څه درک کوو؟ کله چې وایو «الله الصمد» دا زموږ له ژوند سره څه اړیکه لري؟ څه ډول [په اصطلاح] زموږ په ژوند کې اغیزمن کېږي؟ کله چې «الله الصمد» وایو، باید خپل ځان ته ستانه شو چې اوس زه باید څه وکړم او زه څه وظیفه او دنده لرم؟.

دریم: **لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ**. خدای تعالی نه [له څه څیزه] زېږېدلی دی او نه [کوم څیز] زېږوي. ډېر بنه، مگر آیا چا داسې کومه ادعا کړې ده؟ موږ چې وسمهال دا آیه لولو غواړو څه څیز ترې وموو؟ پاملرنه وکړئ چې له زېږولو او زېږېدلو څخه مطلب یوازې د انسانانو په اړه خبره کول نه دي؛ ټول موجودات چې موږ یې پېژنو، له حیواناتو نېولي تر نباتاتو او گیاه ټول، د نسل او مثل تولید کوي. مثلاً هره گیاه له یوه تخمه راوتلې او پخپله هم یو تخم تولیدوي. حتا جامد جسمونه هم همدا ډول دي. د بېلگې په توگه رسوبې ډبرې، یا فرض کړئ اوریزي ډبرې، له هاغو موادو چې په ځمکه کې دننه شتون لري، د اورغورځي له آغېزه یې، داسې بنه موندلې ده. نو، دا ډبره له یو څیزه زېږول شوې ده. کله چې فورمول یې وینو، مثلاً څومره اوسپنه لري، څومره سیلیکان، یا څومره کاربن په کې شتون لري، معلومېږي چې کومو عناصرو یو تر بله لاس ورکړی چې دا ډبره او خاوره جوړه شوې ده. نو، په دنیا کې هیڅ څیز داسې نه شته چې له بل څیزه رامنځته شوی نه وي او پخپله هم په خپل وار د بل څیز د شتون علت او لامل شوی نه وي. دا ډبرې همدا اوس هم په خاورې د تبدیلېدو په حال کې دي. طبیعت تل د تحول او اووشتون په حال کې دی. په بنسټیزه توگه په دنیا کې هیڅ څیز شتون نه لري چې مخکې او وروسته

ونلري. هر يو موجود له يو ځايه راوتلی دی او پخپله هم د بل څيز د رامنځته کېدو پيليز او لامل دی. يوازې خداى تعالى دى چې دا حکم د هغه په اړه رښتینی او صادق نه دی «وَهُوَ الْأَوَّلُ، وَالْآخِرُ، وَالظَّاهِرُ، وَالْبَاطِنُ».

[حدید ۳ (۵۷:۳)] نو دلته په دې سورة کې، فرمایي خداى تعالى نه زېږول شوی دی او نه کوم زوی زېږوي، نو، نه حضرت عیسی د خداى زوی دی او نه بل څوک؛ چې نور یې نسبت ورکوي.

فطري معبود «هو» ته له اشارې وروسته، او د «الله» د جلاله نوم ذکر، چې د هغه د يوازېتوب او يووالي ښکارندوی دی، هغه مهال ددې نوم تکرار د «صمد» له جامع نوم سره، چې له ايجابي اړخه د هغه مطلقه بې نيازي او له هر اړخه د هغه بې نهايت والی رسوي، دادی چې له سلبی بده د مشرکينو او اهل کتاب باورونه د پرښتو او انبياؤ د خداى په زوی گڼلو کې، او هغه ته د انتساب ادعا لکه: د خداى سيوری، د خداى روح، الهي برم، فرّه ايزدي او دې ته د ورته عنوانونو لاندې مردود او ناسم گڼي. خداى نه د ولادت او تجزيه او ترکیب او تأثير منشأ ده، او نه له څه څيزه رامنځته شوی دی. د هستی جهان د هغه په اراده او علم رامنځته شوی دی او پر هماغه ټيکاو دی. نه مادي موجود له هغه متولد کېږي [لکه څنگه چې گياہ له ځمکې، اوبه له چينې، مېوه له ونې او ...] او نه کوم لطيف موجود لکه روح [بشري پنځگونه حسونه او د هغوی اغېزې]، نه خوب او ستړيا پر هغه راځي، نه غم او خوښي، ويره او هيله، لوړه او تنده پرې راځي. د صمد نوم په ټولو اړخونو کې مطلق کمال په خپل ځان کې رانغاړي.

که له «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ» څخه مقصد يوازې زېږېدل د انسان په ډول يو انسان له بل انسان څخه وي او ووايو خداى تعالى څوک زېږولى نه دی يعنې اولاد نه لري، او له چا زېږېدلی نه دی يعنې د بل موجود اولاد نه دی، يوازې هاغو ارتاویزو او خرافه وزمو عقیدو ته چې له اسلامه مخکې یې په مختلفو ادیانو

کې شتون درلود، د نفي حُواب ورکوي؛ يعنې هاغه څه چې په مختلفو دينونو کې ويل کېدل پر دې بنا که څوک وايي چې کوم څيز د خداى اولاد دى [باطل دى]. د بېلگې په توگه؛ مسيحيانو چې ويل عيسى د خداى زوى دى. [چې دا خبره، لا تر اوسه د مسيحيانو په مذهبپانو کې له منځه نه ده تللې]. يا پخپله د جاهليت عربانو به ويل؛ پرېستې د خداى اولاد دى او پرېستې يې له بنځينه جنسه انگېرلې او ويل يې چې؛ دوى د خداى لونه دي. د دينونو له تاريخونو سره سم له پخوانيو دينونو څخه هيڅ داسې دين نه وو چې دا خرافه په کې ننوتې نه وي چې خداى اولاد لري؛ يو څيز يې هرو مرو د خداى د اولاد په توگه فرض کړى دى. بشر له دې چې د اولاد درلودل يې د خپل ځان لپاره کمال گڼه، او ليدل يې چې کوم انسان که اولاد ونلري ابتر او ناقص دى ويل يې چې څنگه کېدى شي زموږ خداى زوى ونلري، او موږ اولاد ولرو؛ که موږ اولاد ونلرو زموږ لپاره نقص او نېمگړتيا ده، نو هرو هرو بې اولادې هم د خداى لپاره نقص او نېمگړتيا ده. همدا لامل وو چې - کابو - په ټولو تېرو اديانو کې دې باطل فکر لار موندلې ده چې خداى زوى لري. البته دا جوتنه ده چې د الهي پيغمبرانو [حتا د هاغو پيغمبرانو چې په واقعيت کې فيلسوفان ول نه پيغمبران] د دينونو په اصل کې دا فکر شتون نلري، چې خداى زوى لري، خو وروسته دا خرافات د يو تحريف په بڼه په اديانو کې وارد شوي دي. مثلاً په اصلي مسيحييت کې هيڅکله دا فکر شتون نلري چې مسيح د خداى زوى دى، خو دا فکر وروسته په مسيحيانو کې پيدا شو.

د زردشت په اصلي بنوونو کې داسې خبرې شتون نه درلود چې خداى زوى لري، خو د ساسانيانو په دوره کې، د زردشتيانو په منځ کې، [که هغه زرواني زردشتيان ول او يا که نور ول،] دا ډول ارتاويزي او خرافاتي خبرې پيدا شوې او هاغه فرقه چې زروانيان بلل کېږي عقیده لري چې اهورامزدا پخپله د خداى زوى دى، اهریمن هم د خداى زوى دى او اصلي خداى «زروان»

دی او زروان یو مهال د زوی درلودلو هیله درلوده، سلگونه کلونه د زوی په هیله کې وو، وروسته یې نذر وکړ چې قرباني به وکړي که زوی ولري، [ووينی بشر څه راز خرافات جوړوي] وروسته یې احساس کړل چې په خپله گېډه کې یې زوی پیدا کړی دی او د یو پر ځای یې دوه زامن پیدا شول، غبرگوني یې وزېږول، یو اهورامزدا او بل اهریمن، او بیا یې خوزره کاله دا اهریمن او اهورامزدا یو له بل سره په مقابله کې واچول، په دې ډول ډېرې کیسې یې ورته جوړې کړې چې داسې او هغسې یې وکړل، په دې ډول ډېر چتیاو.

یو مسلمان وگړی باید خپل ځان له دې ډول عقیدو څخه پاک او بېل وگڼي او په ځانگړې توگه د «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» مبارک سوره په پام کې ولري. البته دا مضمون په قرآن کې زیات تکرار شوی دی، لکه: «وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبْرَهُ تَكْبِيرًا» [اسراء ۱۱۱ (۱۷:۱۱۱)]. او ووايه ځانگړې ستاینه هغه الله ته ده چې نه یې څوک زوی نېولی او نه [د هستی پر جهان] په واکمنۍ کې یې کوم شریک شتون لري او نه یې د بېوسۍ له لامله کوم ملگری [او مرستیال] ورته شته او [پر دې بنا] هغه ستر وگڼه، ستر گڼلی [د هغه د بېنهایت والي په تناسب].

خو د «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ» آیه له دې معنا څخه [چې خدای نه زېږېدلی او نه یې زېږولی] ډېر پراخه او وسع مفهوم لري. ومو ویل چې زېږېدل، یوه عامه او پراخه معنا لري. که د هغه دا عامه او پراخه معنا په نظر کې ونیسو، د مادې او طبیعت د عالم ټول موجودات، هم زېږوي او هم زېږول کېږي، یوازې مؤنث جنس نه دی چې زېږوي، مذکر جنس هم زېږول کوي؛ یوازې مؤنث او مذکر جنسونه نه دي چې زېږوي؛ جمادات هم زېږونه کوي؛ مرکبات زېږېدنه لري، عناصر زېږېدنه لري، ذرې او اتومونه زېږېدنه لري. لمر زېږېدنه لري. لمر تل د زېږونې په حالت کې دی او پخپله هم له بل څیزه زېږېدلی دی. سپوږمۍ او ستوري او هوا او ځمکه او گیاهگانې همدا راز هم زېږېدلي او هم ترې

زېږېږي؛ هر څيز چې تاسو په نظر کې ونیسئ تل د زېږېدنې په حالت کې دي او پخپله هم له کوم بل څيزه زېږېدلي دي.

نو د خلق کولو او زېږولو تر منځ توپیر دی. زېږېدل په عامه معنا يعنې دا چې یو موجود له بل موجوده خارج شي؛ یو موجود چې اصلي ماده یې په بل موجود کې تګون او شتون مومي او له هغه راوځي. زېږېدنه يعنې د یو موجود له بطن او گېډې څخه د بل موجود راوتل دي، خو لومړی چې راوځي ډېری یې بشپړ نه راوځي، نیمګړی او کوچنی راوځي، وروسته په تدریج ورو ورو وده کوي بشپړې او سترېږي؛ لکه څنګه چې د انسان او حیوان بچي، له رحم څخه لومړی کوچنی راوځي وروسته سترېږي. که دوه موجوده فرض کړو چې یو موجود د بل موجود په بطن کې تګون ومومي [يعنې هسته او زنی یې د بل موجود په بطن کې تګون ومومي] او بیا وروسته له هغه راوځي، دا که هغه وروسته تکامل ومومي، یا تکامل ونمومي، دا زیږېدنه ده. که په دې ډول په نظر کې ونیسو، ځمکه هم تل د زیږون په حالت کې ده. معدنونه د ځمکې په بطن کې تګون مومي او وروسته ځمکه دا معدنونه چې د زرګونو او میلیونو کلونو په اوږدو کې یې د ځمکې په بطن کې تګون او شتون موندلی له خپله ځانه [له خپلې گېډې] بیرون کوي او زېږوي. پخپله ځمکه هم زېږېدلي ده. دا خو د علمي نظریو وینا ده چې دا ځمکه او لمر او ستوري یو تر بله نستي ول او وروسته بېل شوي دي، نو دا ټول زېږېدلي دي. قرآنکریم هم فرمایي: اصلاً ځمکه او آسمان، لومړی یو پر بل پورې نستي ول، يعنې یو ځای ول، نو وروسته مور یو له بله بېل کړل: «أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ» [انبیاء ۳۰ (۲۱:۳۰)] آیا هغوی چې [له توحیدي حقیقتونو څخه] انکار وکړ نه ویني چې آسمانونه او ځمکه سره نستي ول، بیا مو هغه بېل کړل او له اوبو مو ټول ژوندي څیزونه پیدا کړل؟ آیا [د خدای په توسه طبیعت ته د ژوند بڼلو له کتلو سره] بیا هم ایمان نه راوړي؟

آیا لمر له ازله همدا د لمر په بڼه وو؟ یا لمر په بله بڼه وو، بیا وروسته یې د پیدایښت پیلیزې برابرې شوې او وروسته، له نورو موادو سره په دې بڼه اووښتی دی، چې علما په دې لټه کې دي چې د لمر، سپوږمۍ او ددې څېر د نورو د پیدایښت او تګون پر کیفیت پوه شي چې څنگه ول او له کومه رامنځته شوي دي؟ پخپله لمر هم چې هرې لور ته «نور» ځلوي، دا نور ځلول یې د انرژي خارجول دي. دا چې نور او انرژي له خپل ځانه راوباسي، دا پخپله زېږونه ده.

فیلسوفان او حکیمان مدعیان دي چې هیڅ موجود په دې عالم کې نه پیدا کېږي، یا نه متکون کېږي مگر دا چې له مخکې موجودې یوې مادې څخه پیدا شوی دی. لکه پدې عبارت چې کې وايي: **كُلُّ حَادِثٍ مَسْبُوقٌ بِمَادَّةٍ وَ مُدَّةٍ**. یعنې هر څیز چې تازه را پیدا کېږي، ماده یې له مخکې موجوده وه او د هاغې مادې له گېډې راوتلی او هماغه ماده په فلسفي اصطلاح کې، د هغه لپاره د مادې او مور حکم لري.

آیا مور او پلار د اولاد خلق کوونکي دي؟ نه، دوی د اولاد والدين دي، هر بچي یو ځل له پلاره او بیا د مور له رحمه زېږېدلی. نو له دې لامله پلار او مور د بچي زېږوونکي دي یعنې د بچي د راوتلو تگلارې دي، نه د بچي خالق.

خو خدای تعالی د څیزونو خالق او ابداع کوونکی دی، یعنې نه د خدای وجود له کوم ځایه زېږول شوی او نه دا ټول موجودات چې د خدای تعالی پنځونه ده، له خدای تعالی زېږېدلي دي. آیا ددې معنا چې خدای تعالی عالم خلق کړی دادی چې عالم یې زېږولی دی؟ یعنې عالم د خدای له وجوده زېږېدلی او بیرون راوتلی؟ نه، عالم د خدای له وجوده نه دی راوتلی. خدای تعالی عالم ابداع کړی یعنې پنځولی دی. پنځونه، ابداع او خلقت دی. او دا مطلب په علمي او فیلسوفانه نظریو توضیح کېدی نشي او کوم مثال هم نلري.

په هر حال مفسرين او علماء، خلقت په «جلوه» [حُلا، برېښ، خُليدنه او خرگندېدنه] تعبير کوي. که پوښتنه وکړئ لکه څنگه؟ وايي اصلاً مثل نلري. مور بايد همدومره پوه شو چې له خدای سره د خلقت د عالم نسبت زېږېدنه نه، بلکې ايجاد، ابداع، خلقت او پنځونه ده، چې د خدای تعالی د جلوي د خرگندېدنې په حکم کې دی پرته له دې چې د خدای تعالی له وجوده کوم خيز په کومه بڼه خرگند شي.

له دې خرگندېدنې چې مور د «الصمد» له کلیمې څخه هم کولی شو د «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُؤَلَدْ» نتیجه واخلو. د نيگمې او تش منځي موجود خاصیت، يعنې هاغه موجود چې په ذات کې يې نېمگرتېا او تشه شتون لري [او دا تشه له بل حايه په تدريجي توگه بايد ډکه شي] داده؛ چې زېږول شوی وي او وروسته وزېږوي. خو هغه ذات چې صمد [بشپړ او ډک] دی يعنې په ذات کې يې له هستی هېڅ تشه شتون نلري او د هغه هستي عين ذات دی او همدا راز غنا او نارمنتېا د هغه عين ذات دی هغه [نه زېږول شوی او نه زېږوي].

په ځېنو تفسيرونو کې يې هم د «صمد» په اړه د هغه اړينتياوې ذکر کړي دي چې تغير او تبدل او تکامل په هغه کې نه فرض کېږي او محال دي. هغه موجود چې صمد دی، د صمدوالي او تر دې بريده د کمال او بشپړوالي اړينتيا يې داده چې **لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُؤَلَدْ**. کوم موجود چې له بل حايه زېږول کېږي يو ناصمد او تش موجود دی، او کوم موجود چې زېږونه کوي او له خپل حانه يو خيز بيرون ته ورکوي بيا هم داسې يو موجود دی چې منځ يې تش دی او پرله پسې ډکېږي او تشېږي، يعنې داسې يو موجود نه دی چې په خپل ذات کې دننه يې ډک وي.

پر دې بنا د «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُؤَلَدْ» معنا يوازې دا نه ده چې خدای زوی نلري يعنې عیسی د خدای زوی نه دی، عُزیر د خدای زوی نه دی، پرېستې د خدای لونه نه دي، او خدای د هېڅ مور او پلار اولاد نه دی؛ بلکې معنا يې له دې

ډېره پراختره ده او هغه داده چې: د خدای تعالی ذات د طبیعت له سنخ او جنسه نه دی، د مادي عالم او موجوداتو له سنخه نه دی، حقيقي دی د مادي ماوراء او اخوا؛ چون همدا چې مادي وي، هم زېږول شوی او هم زېږوي.

خلورم: **وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ**. او هيڅوک [او هيڅ څيز] د هغه په څېر نه وو او نه دی او نه به وي. «کان» له زمانه راوتلی دی. يعنې نه په تېر کې، نه په اوس کې او نه په راتلونکې کې د هغه لپاره کفو او برابر او ساری او جوړه گڼلی شو. همچاری نلري؛ څوک د هغه تر څنگه په الهي او خدایي امورو کې حتا وړوکی نقش هم نلري. مور تر دې ځايه پوه شو چې خدای هغه دی نه دا او نه هاغه، چون نامحدود او لايتناهي دی. هغه الله دی؛ عقلمونه د هغه د ذات له درک کولو ناتوان دي. هغه صمد دی. هغه «لَمْ يَلِدْ» دی. هغه «لَمْ يُولَدْ» دی. آیا دا خدای ته ځانگړي او مختص دي؟ يا کوم بل موجود هم غير له هغه مثلاً يوه مقربه پرېسته يا پيغمبر اکرم هم دا ډول دی او دا صفتونه د هغه په اړه هم دي؟ آیا د پيغمبر په اړه هم کېدی شي وويل شي «هو» هغه دی؟ يا دا چې پيغمبران دا دي او هاغه دي؟ نه، «هو» يوازې همده ته ځانگړی او منحصر دی. هغه داسې يو ذات دی چې يوازې هغه ته منحصرًا بايد وويل شي «هو» نه هذا او ذاک. يوازې هغه ته په منحصره توگه بايد وويل شي - الله - نه له هغه پرته. هغه منحصرًا يوازې «احد» دی نه غير له هغه. هغه منحصرًا صمد دی نه غير له هغه. هغه منحصرًا «لَمْ يَلِدْ» دی. هغه يوازې او منحصرًا «لَمْ يُولَدْ» دی.

نو **«لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ»**. «کفو» يعنې ساری، بډه، هم شان، يو شان، سيال. دوه هم شان، برابر او سيال موجوداتو ته کفو وايي. لکه څنگه چې په واده کې وايي آیا هلک او جینی يو د بل کفو دي؟ يعنې يو له بل سره هم شان او سيال دي؟ له اسلام مخکې ټولنيزه سيالي او يو شان والی د اعتبار وړ ول؛ که جینی د اشرافو له طبقې وه او هلک له ټيټې طبقې يا پر عکس، ويل يې دا واده سم نه دی چون دوی يو د بل کفو نه دي. اسلام وفرمايل: «الْمُؤْمِنُ كُفُوُ الْمُؤْمِنَةِ» د

کفو لپاره اساسي شرط مؤمن کېدل دي، همدا چې دوه کسان مؤمن شول يو د بل کفو، سيال او برابر دي.

په وروستي سلبي تعريف کې، د «هو» په ذات او صفتونو کې چې مطلقه هستي ده او د جلايي او کمايي صفتونو ټولگه ده د هر ډول مثل او ساري نفي کوي؛ د هستی جهان او ټول مخلوق او پنځ پر هغه اړه او تړاو لري او ټول د هغه د رحمت په رڼا کې پر هغه پورې قائم او ټيکاو دي.

په بله وينا: دا ټول چې مو وويل هو، الله، احد، صمد، لم يلد، لم يولد، آيا غير له خدايه د بل چا لپاره هم کوم «هو، صمد، الله، لم يلد، لم يولد» لرو؟ نه، **وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ**. او د هغه لپاره کوم سيال [ساري، هم شان، بډه] نشته، نه، هيڅوک او هيڅ څيز. داسې نه چې څوک د ملائکو په اړه داسې کومه خبره وکړې يا د کوم پيغمبر په اړه، همدا راز د پيغمبر د کوم صحابي په اړه داسې خبره کول ناسمه او ناروا ده، همدا راز د امامانو او بزرگانو په اړه داسې وينا نشي کېدی. دا يوازې الهي ذات ته انحصار او ځانگړې ده.

نو، موږ له دې څخه څه استفاده کولی شو؟ ايا دا يې يوازې د پيغمبر د زماني مشرکينو ته ويلي دي؟ يعني يوازې هغوی شرک ته اعتقاد درلود؟ هو، هغوی اعتقاد درلود چې پرېستې د خداي لونه دي! ويل يې خداي رب الارباب دی، هغه موږ پنځولي يو، خو د جهان اداره د پرېستو په لاس کې ده او پرېستې هم د خداي لونه دي. نو، يو نسبت د هغه لپاره قائل ول. خو بحث په دې کې دی چې دا ادعاگانې خو مشرکينو پورې اړه لري، موږ يې ولې ووايو؟ نن ورځ مسلمانان بايد ولې هغه ذکر کړي. يعني دا چې نوره خو يې د کارولو اړينتيا له منځه تللې. دا داسې يو څيز دی چې هغوی ته ويل شوی دی او نن ورځ په جهان کې هيڅوک پرې معتقد نه دی چې ووايي خداي تعالی زېږول شوی يا زېږوي. که څوک خداي تعالی ته اعتقاد ولري، نو داسې څيزونو ته خو نور قائل نه دي. نو، مطلب يې څه دی چې دا سوره تر دې کچې مهم دی او په اړه يې دومره زياته توصيه شوې ده، چې ويې لولئ؟

د سورة پيغام:

و مو ويل چې مور په خپلو پنځگونو نمونځونو کې روږدي يو چې دا سورة د حمد له سورة څخه وروسته [چې ثابت دی] تل پرله پسې قرائت کوو. پر دې ترتيب هره ورځ لږ تر لږه لس ځلې د هغه الفاظ تکراروو پرته له دې چې هاغه پيغامونه چې د «قل» له فرمان پسې راغلي دي، له ځان سره تېر کړو، او په مفهوم يې ځان پوه کړو. البته د حمد له سورة وروسته يو سورة [يا له سورة څو آيتونه] انتخابي او اختياري دي، له دې سره سره ډېری له مور بيا هم تل د اخلاص سورة غوره کوو. که څوک هم وغواړي د هغه لامل وپوښتي له دې پرته بل کوم ځواب نه ورکول کېږي چې؛ عادت شوي يو، چون مختصر او لنډ دی، مگر کېدی شي غير له دې ولولو؟ او ددې په څېر له ډيريو خلکو نور څه نه اوري. خو په اصل کې د پيغمبر اکرم (ص)، سترو امامانو (ح)، د حضرت رسول د ملگرو او علمانو د پرله پسې او په تکرار او ټينگار توصيو له لامله دی؛ په داسې ډول چې د هيڅ يو سورة په اړه، ددې سورة په کچه حديث او روايتونه نه دي نقل شوي، او د هغه دا ارزښت يې د توحيد بنسټ له لامله د قرآن له دريمې برخې سره برابر گڼلی دی [د توحيد په اړه آيتونه د قرآن دريمه برخه تشکيلوي].

پورتنی په ټينگار توصيې دا پوښتنه په ذهن کې پاروي چې مگر مور خو ډېرو خدايانو ته معتقد نه يو او يا مور خو له دې انحراف سره مخامخ نه يو چې پرله پسې پر خپل ځان تلقين کړو «**قل هو الله احد**»؟.... له علمي پرمختگونو او د بشر له عقلي ودې سره وسمهال د بت نمانځنې او په ارباب الانواع د اعتقاد درلودلو تېر د ځمکې له ډيريو سيمو څخه ټول شوی دی او د اسلامي ټولنو په اړه خو دا پوښتنه اصلاً مطرح نه ده، مگر آيا مور خدای تعالی خالي او خلل منونکی او اړمن گڼو چې ووايو «**الله الصمد**»؟ مهمتر دا چې کوم يو مسلمان تر اوسه دا ادعا کړې ده چې خدای تعالی زېږول شوی يا زېږوي، چې ټول بايد دا اصل پرله پسې تکرار کړي چې «**لم يلد و لم يولد**»؟ او سر بېره پر دې، مگر

موږ د خدای لپاره د برابری، سمون، ساري او مثل له قائلېدو سره مخامخ یو چې هره ورځ پر خپل ځان دا تلقین کوو «و لم یکن له کفواً احد»؟! ....

وینو چې پورتنۍ پوښتنې ځوابونه غواړي او باید په لټه کې یې اوسو. سره له دې چې یو شمېر پر دې اعتقاد دي چې دا آیتونه د پیغمبر د هممهالو بت نمانځونکو او د تېرو مشرکینو په اړه دي او له مسلمانانو سره هېڅ اړیکه نلري! په دې صورت کې بله پوښتنه مطرح کېږي چې که له موږ سره کومه اړیکه ونلري او په تېر تاریخ کې د خلکو د انحرافي اعتقادونو له شرحې پرته، زموږ د نن ورځ ژوند لپاره کوم پیغام نلري، نو ولې د هغه په اړه له نورو سورتو څخه یې زیاته د تلاوت توصیه شوې ده؟ ددې چار حقیقت دادی چې ددې سوره پیغام د قرآن اصلي ترین او اساسي ترین پیغام دی، چې نن ورځ هم له تېر څخه ډېر او د پیغمبر^(ص) له زمانې څخه زیاته معنا او مصداق او موضوعیت لري! ځکه چې د وسمهال شرک له تېر څخه ډېر پیچلی او نالیدی دی، او راز راز بڼې او ډولونه یې پیدا کړي دي، او ددې سوره د ذکر تلقین او تکرار ته زموږ تلپاتې اړتیا لا هم زیاته شوې ده. خو باید د کلیمو او لفظونو د قالب پر ځای، د هغوی د معنا او مفهومونو روح ومومو. باید ووینو تېر مشرکین د کومې فلسفې او لید پر بنسټ داسې نظریاتو ته رسېدلي ول، او خپلې کړنې به یې له کوم میزان او اندول سره توجیه کولې او څه ډول د یو خدای په عبادت کې په شرک اخته کېدل؟ آیا د هاغو افکارو او عقیدو بنسټونه منسوخ او له منځه تللي، یا ریښې یې لا تر اوسه پاتې دي او یا لا ستر غښتلي ډډونه او راز راز څانگې او پانې ترې وېشل شوي دي؟ په دې صورت کې لومړی باید له لنډیز او اجمال سره، د مشرکینو اعتقادات هاغسې چې قرآن ستایلي دي تر نظر لاندې ونیسو.

یعني دا چې د ښه روښانه توضیح لپاره باید، لومړی باید د پیغمبر عصر ته یوه اشاره وکړو چې د پیغمبر^(ص) د زمانې مشرکانو څه ډول فکر کوه چې دا آیتونه د هغوی لپاره نازل شوي دي او موږ نن ورځ څه ډول فکر کوو. قرآنکریم د مشرکانو اعترافونه بیان کړي دي او ویلي یې دي چې د هغوی اندونه څه راز ول. باید یادونه وشي چې نه یوازې د پیغمبر هممهالو مشرکانو، بلکې د هیڅ پېر او دور مشرکانو د خالق او پنځگر له شتونه انکار نه کاوه. په هیڅ دوره کې هیڅ پیغمبر نه دی راغلی چې خلکو ته ووايي خدای تعالی ولمانځی. او همدا راز په قرآن کې موږ اصلاً نلرو چې کوم پیغمبر راغلی وي چې خلکو ته ووايي خدای ولمانځی. خلکو خو تل په یوه بڼه نه یوه بڼه د خدای نمانځنه کوله. خو په اصل کې د خدای نمانځنې ډول دی چې مهم دی؛ یعنې هغه څه چې د انبیاء مقصد دی توحیدي او خالصه خدای نمانځنه ده، نه هاغه خدای نمانځنه چې په شرک ککړه او لړل شوي وي؛ د داسې خدای نمانځنې په اړه چې غلطې انگېرنې هم ورسره گډې شوې وي، مخنږی یې د ټولو پیغمبرانو رسالت وو. او هر پیغمبر د شرک د عناصرو له منځه وړلو لپاره مبارزه کوله.

د مشرکینو اعترافونه: معمولاً داسې انگېرل کېږي چې مشرکین د خدای له شتونه منکر ول او بتان یې خپل خالق گڼل، په داسې حال کې چې لکه څنګه چې مخکې مو هم ورته نغوته وکړه؛ نه د پیغمبر هم مهالي مشرکین او نه د هیڅ پیغمبر د زمانې مشرکین د خدای تعالی له وجود او شتونه منکر ول! د پیغمبرانو ټوله خبره د توحید یعنې د یونمانځنې پر سر وه، او د الاله او متفرقو اربابانو د نقش، بالذات نفي کول وو. هغوی تل او پرله پسې «**لا تعبدوا الا الله**» ویل او په عبادت کې به یې اخلاص مطرح کاوه. په داسې حال کې چې مشرکینو بشري نفس ته له قیاس سره، خدای تعالی لکه د پادشاه په څېر او خپل ځانونو یې لکه د رعیت په څېر انگېرل چې په مطلقه توګه له پادشاه سره د اړیکې نېول او لاسرسی هیڅ امکان نلري او ولس د هغه فرمانونه د واکمنۍ د پورونو په لړۍ

کې د ژاندارم او دولتي کارمندانو له لارې مومي. هغوی خدای تعالی «رب الارباب» یعنی د پرستو پالونکی څښتن ګاڼه او په دې معتقد ول چې لکه څنګه چې د پادشاه له شأن او برم سره دا نه بنایي چې نېغ په نېغه له رعیت سره خبرې وکړي نو امرونه یې د وزیرانو، لوړ پوړو چارواکو او اشرافو له لارې د ملت پر ګڼو ته رسېږي، او هم د کارمندانو له لارې د خلکو عربضې او غوښتنې لوړ پوړو چارواکو او د هغوی له لارې پادشاه ته رسېږي. همدا راز د «الله» شأن هم د انسانانو په عالم کې له دخالته اجل او ډېر اوچت دی او د واسطو [لکه ملائکو، جنیاتو، سلطان ظل الله، قدیسینو او نورو ...] له لارې خپل امرونه انسانانو ته رسوي. «الله» د هغوی ارباب او هغوی زموږ اربابان دي چې باید د هغوی عبادت او اطاعت وکړو چې هغوی «الله» ته زموږ د تقرب وسیله شي. [په دې اړه د آیتونو موندلو لپاره له دې سره ملو (۱) او (۲) شرحو ته مراجعه وکړئ]

قرآن د «زمر» په سورة [دریم آیه] کې د هاغو کسانو استدلال چې پرته له خدایه اولیاء نیسي داسې نقل کوي: «موږ ددوی عبادت نه کوو مګر له دې کبله چې د «الله» لور ته زموږ د تقرب وسیله شي!» [... وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ...] [زمر ۳ (۳۹:۳)]. له دې مخکې فرمایي: **أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ**. [زمر ۳ (۳۹:۳)] دین باید د خدای لپاره خالص وي خو **وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ** هاغو کسانو چې له خدای پرته د خپل ځان لپاره نور اولیاء اختیار کړي دي. ددې کسانو ادعاء څه ده؟ دا چې **... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ...** [زمر ۳ (۳۹:۳)] وایي دوی الله ته زموږ د تقرب وسیلې دي. موږ خو البته د الله عبادت کوو، خو دا بُتان موږ هغه ته نژدې کوي. په مقابل کې الله تعالی ددوی په اړه فرمایي: **إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ**. [زمر ۳ (۳۹:۳)] خدای تعالی هیڅکله هاغه څوک چې تر دې بریده دروغجن او کفار وي هدایت او غورږېدا ته نه رسوي. «کاذب» یعنی ډېر دروغجن او «کفار» هم هاغه څوک چې په ناشکری کې مبالغه کوي

او ډېر ناشکره دی. داسې بریښي چې په عبادت کې خلوص د هر دین بنسټيز پیغام دی. خدای تعالی چرته ویلي دي چې نژدې کېدو ته یې واسطه اړینه ده او دا چې په دې منځ کې باید څه کسان اوسي چې تاسو خدای ته نژدې کړي؟ ته پخپله باید هڅه وکړې چې الله ته نژدې شي. ځکه دا خو کوم میخانیکي کار نه دی. مشرکینو که څه هم له خدایه په غیر درشل کې خپل سروونه منبل او په غیر له خدایه له نورو یې د تعبد احساس کاوه هغوی یې د خدای په نزد خپل «شفيعان» گڼل: «وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتُبْتُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» [يونس ۱۸ (۱۰:۱۸)] «او له الله پرته د هاغه څه بنده گي کوي چې نه [د عبادت د ترک په صورت کې، کولی شي] کوم ضرر ورته رسوي او نه [ورته د عبادت له تداوم سره کومه] گټه لري، او وايي: دا [بتان] د خدای په نزد زموږ شفيعان [او سپارښتگر] دي! ووايه: آيا الله له داسې خيزه خبروئ چې [هغه] په آسمانونو او ځمکه کې [داسې کوم شفيعان] نه پیژني. هغه پاک او لوړ دی له هغه څه چې دوی یې [ورسره] شريکوي». يعنې د خدای پر ځای، داسې خيزونه نمانځي چې نه ورته زیان رسولی شي او نه کومه گټه ورته لري او وايي دوی د خدای په نزد زموږ شفيعان دي. خو خدای تعالی ددوی خبره په بشپړه توگه رد کړې او فرمایي هېڅکله داسې نه ده. همدا راز هغوی خدای تعالی ته د «اللهم» خطاب کاوه او د هغه په مطلقه الوهیت یې اقرار کاوه: «وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنَّ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ...» [انفال ۳۲ (۸:۳۲)]. او [دریاد کړه] هاغه مهال چې دوی وویل: ای خدایه! که دا [قرآن] هماغه حق ستا له لورې دی، نو په دې توگه پر موږ د کابو [= د اورشیندو ویلو توکو] اورښت و ووروه! ....

په قرآن کې بې شمېره آیتونه دي چې دا موضوع بیانوي. هیله ده چې ښه پاملرنه ورته وکړو، چې دا زموږ په لید او نظر کې د شرک او توحید په نسبت ډېر زیات اغېز اچوي. یو لړ آیتونه شته چې فرمایي: که له هغوی وپوښتي چې

آسمانونه او ځمکه چا خلق کړي دي، يا څوک سپورمی او لمر گرځوي، «يَقُولُونَ اللَّهُ» هر ورو وایي الله. د بیان دا طریقه چې «که له هغوی وپوښتي» څلور ځلې په قرآن کې راغلي ده. څلور ځلې متذکر شوی چې د خدای تعالیٰ خالقیت او دا چې دا خدای تعالیٰ دی چې آسمانونه او ځمکه او ټول کائنات یې پنځولي دي، ټول مشرکان پرې معتقد دي. ټولو منله چې د جهان یوازینی پنځوونکی خدای تعالیٰ دی. د رزاق والي او د حیات ورکونې او د چارو د تدبیر په مسئلو کې هم فرمایي چې که له هغوی وپوښتي چې څوک له آسمانه اورښت نازلوي، یا چا تاسو ته سترگې او غوږونه درکړي دي، یا د طبیعت او انسان مرگ د چا په لاس کې دی **وَمَنْ يُدْبِرِ الْأَمْرَ** [یونس ۳۱ (۱۰:۳۱)]، څوک د دنیا چارې چلوي، په جوته توگه ددې ټولو سوالونو په ځواب کې به ووايي: الله. **فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ.**

نو نه یوازې خالقیت، بلکې رازق والی، او د عالم اداره او په بنسټیزه توگه ژوند او مرگ یې د خدای تعالیٰ د ځواک په لاس کې گڼل. بیا په بل ځای کې وایي چې د ځمکې او په هغې کې د شتو موجوداتو مالکیت د هغه دی او که له مشرکانو وپوښتي؛ کوم موجودات چې په ځمکه کې دي چا پورې اړه لري، هر ورو به ووايي الله. که له هغوی وپوښتي آسمانونه چا پنځولي، هر ورو ځواب ورکوي الله. که پوښتنه وکړې چا ته باید پناه وړونکي شو. او همدا راز که وپوښتي: **وَمَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ** [مؤمنون ۸۸ (۲۳:۸۸)]، او څوک دی چې د ټولو چارو سررښته د هغه په لاس کې ده او څوک دی چې پناه ورکوي او له هغه پرته هیڅوک پناه نه ورکوي، هر ورو اقرار کوي الله.

نو د قرآن په آیتونو کې په څرگنده توگه برېښي چې مشرکینو د الله خالقیت، رازقیت، مالکیت، علم او عزت هم مانه او دا اصول یې خپل اعتقادي بنسټونه گڼل! که څه هم دا چار د هاغو کسانو له لیده چې مشرکین له خدایه منکر گڼي عجیبه ښکاري، خو لاندیني آیتونه چې د

پوښتنې او حُواب په بڼه، پیغمبر ته د خطاب په توګه نازل شوي دي، او پورته مو هم ورته په لنډه توګه اشاره وکړه؛ د مشرکینو له انده د داسې باورونو اعتقادونه په څرګنده توګه بیانوي.

الف - د خدای خالقیت ته اعتقاد [د آسمانونو او حُمکې او انسانانو خلقت] او د لمر او سپوږمۍ ایلول [او تسخیرول]:

«وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ...»
[عنکبوت ۶۱ (۲۹:۶۱)]. «او که له هغوی [= له مشرکینو] وپوښتي: اسمانونه [=دستور و نړۍ] او حُمکه چا پنځولي او لمر او سپوږمۍ چا ښکېل (او رام) [=ستاسو او د نورو موجوداتو خدمتګاران] کړي دي، هر ورو به وايي: الله!.....»
«وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ...» [زمر ۳۸ (۳۹:۳۸)]. او که له هغوی وپوښتي: چا آسمانونه او حُمکه پنځولي دي؟ هر ورو به وايي: الله؛ ووايه: آیا په هاغو کې مو چې له الله پرته یې بلې هیڅ اندنه کړې ده [چې هغوی څه پنځولي دي]؟.....»

«وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولَنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ»
[زخرف ۹ (۴۳:۹)]. او که له هغوی پوښتنه وکړې چې آسمانونه او حُمکه چا پنځولي دي؟ هر ورو به وايي: هماغه الله پنځولي چې علیم [ډېر پوه] ابرخواکمن دی!

«وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ» [زخرف ۸۷ (۴۳:۸۷)]. او که له هغوی [= مشرکینو] وپوښتي: دوی چا پنځولي دي؟ هر ورو به وايي: الله؛ نو څه ډول اپوټه شوي دي [چې د پنځوونکي خالق پر ځای غیر له خدایه د نورو شفاعت ته پناه وړي].

ب - رازقیت، مالکیت، ژوند ښه، د چارو تدبیر:

«وَلَّيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لِيَقُولَنَّ اللَّهُ...» [عنکبوت ۶۳ (۲۹:۶۳)]. «او که له هغوی وپوښتي چې څوک له آسمانه

[برکتناک] اوربنت لېږي، چې ځمکه د هغې له مرگ [= ژمي يا وچکالی] وروسته ژوندۍ کوي؟ هر ورو به وايي: الله؛ ...»

«قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، ...» «ووايه: څوک تاسو ته له آسمان او ځمکې روزي درکوي؟...»

«... أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ، ...» «... يا د اورېدو او ليدو پر حسونو څوک واکمن دي [چې د هغه له نظامونو او مشيت سره سم عمل کوي]؟ ...»

«... وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ، ...» «او څوک دی چې ژوندی [موجود] له مړو [او بېځانه توکو] او مړه [او بېځانه توکي] له ژونديو راوباسي؟ ...»

«... وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ؟ ...» او څوک دی چې د [نړۍ] د چارو تدبير کوي؟
«... فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ...» «... سمدلاسه به ووايي: الله! نو ولې [په عبادت کې يې له شرکه] پرهيزگاري [او پروا] نه کوئ؟ ...» [يونس ۳۱ (۱۰:۳۱)].

ج - د ځمکې او پر هغې د موجوداتو مالکيت:

«قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ؟ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» [مؤمنون ۸۴ (۲۳:۸۴) او ۸۵]. «ووايه: ځمکه او هاغه څه چې پکې دي چا پورې اړه لري، که واقعاً پوهېږئ؟. ژر به درته ووايي: الله پورې اړه لري؛ ووايه: [تاسو چې دا منئ] نو ولې پند نه اخلئ [د غفلت له خوبه نه راويښېږئ]؟.»

د - د اوه گونو آسمانونو ربوبيت او د عرش عظيم ربوبيت:

«قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ؟ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ» [مؤمنون ۸۶ (۲۳:۸۶) او ۸۷]. «ووايه: د اووه گونو آسمانونو د اختيار څښتن [چلوونکی او ارباب] او د ستر عرش پالونکی څښتن [دهستی جهان ته نظام ورکوونکی] څوک دی؟. سمدلاسه به ووايي: الله؛ ووايه: نو ولې [له سرغړونې يې] پروا نکوئ؟.»

ر - د ټولې هستې مالکیت او پناه ورکونه:

«قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ.» [مؤمنون ۸۸ (۲۳:۸۸) او ۸۹]. «ووايه: که واقعا پوهېږئ، د ټولو څيزونه سررشته [= د څيزونو د حيات او حرکت نظام / د ژويو د ژوند پنځونه] د چا په لاس کې ده او [يوازې] هغه دی چې پناه ورکوي او هيڅوک [مجربانو ته] د هغه په وړاندې [له عذابه] پناه نشي ورکولی؟. و به وايي: د خدای په لاس کې؛ ووايه: نو څنگه [له خدای پرته او د دنيايي ځواکونو په توسه] مسحور شوي ياست؟ [= تېروتي ياست؟].»

لنډه دا چې مشرکينو له خدای پيژندنې په داسې اصولو او بنسټونو باور او اقرار درلود چې بنايي ډېری له مور څخه چې د مسلماني مدعيان دي له هغوی سم درک ونلري! ... اوس دا پوښتنه مطرح کېږي چې که هغوی «الله» ته معتقد ول او د خدای تعالی په خالقیت، مالکیت، رازقیت او علم او قدرت او عزت او .... اعتراف کوونکي او منونکي ول، نو د مسئلې ستونزه او پر هغوی نیوکه او اعتراض له کوم لامله او له کوم لیده دی؟

يعني که د پيغمبر د زمانې مشرکانو دا ټول څيزونه منل؟ داسې څيزونه چې حتا ډېری له دينوالو او اوسنيو مسلمانانو يې هم تر دې کچې نه مني. نو بيا ستونزه څه وه؟ او اصلي ستونزه چرته وه؟

قرآن وايي دوه عمده او بنسټيز څيزونه چې خالقیت او الوهیت ول چې مشرکانو په هاغو کې الله منه، خو په دوو نورو بنسټيزو او اساسي څيزونو کې يې پر هغه باور نه کوه د هغوی د باور په اړه مو وويل، خو د خدای تعالی په اړه د هغوی د ناباورۍ دوه څيزونو چې: يو يې «ربوبیت» او بل يې «رحمانیت» وو، په لاندې توگه څېړو:

۱ - ربوبیت: بايد دا نکته په نظر کې ولرو چې کله وايو: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ. مَلِكِ النَّاسِ. إِلَهِ النَّاسِ.، دا درې واړه له يو بل سره يو ځای معنا پيدا کوي

یعنې دا نه دی چې یوازې د خدای تعالی الوهیت ته ایمان ولرو چې هو، یو خدای شته او موږ یې خلق کړي یو او موږ ته روزي هم راکوي، بلکې باید یقین ولرو هغه چې هم زموږ خالق او پنځوونکی دی، زموږ رئیس هم دی او زموږ ارباب هم دی. دا ټول یو له بل سره تړلي دي.

موږ که د ځان په اړه غور وکړو چې؛ زموږ ارباب څوک دی؟ ستا ارباب په دنیا کې څوک دی؟ د امید سترگې دې د چا لاس ته دي؟ ته له چا په اندېښنه کې یې؟ له چا ډارېږې؟ دا کافي نه دی چې سړی ووايي هو، جهان یو خالق لري؛ بلکې ووينئ چې آیا ډار او هیله یې هم هغه ته ده یا نه؟ آیا ددې اندېښنه لري یا نه چې باید د هغه قوانین تر پښو لاندې نه کړي؟ یا په دنیا کې د مدیر او رئیس، حاکم او شاه او د زمانې په قدرتمندانو او ځواکمنانو پسې یې؟ دا په بشپړه توګه بل مطلب دی چې آیا موږ له خدای سره ژوند کوو یا نه؟ تاسو په اداره کې مثلاً د یو کارمند چلن ووينئ: ټول امید یې رئیس او له هغه پورته ته دی چې آیا مثلاً تنخوا یې ورته زیاتوي؟ بخشش ورته ورکوي؟ آیا له کاره خو یې نه وباسي؟ او د همدې په څېر. د همدې څیزونو په نتیجه کې دی چې ټول په همدې هڅه کې دي چې د خپل رئیس زړه لاسته راوړي. نو آیا موږ، په یو پراخه اړین او نغاړلي نظام کې، له خدای سره هم داسې ژوند کوو؟ آیا ټوله هڅه دې داده چې د هغه رضائیت جلب کړي، لکه څنګه چې رئیس ته دې پاملرنه کوي او غواړي د هغه رضائیت جلب کړي، یا هاغه څوک چې ته یې استخدام کړی یې؟ په داسې حال کې چې ته فقط د هغه کارمند یې، خو خدای تعالی تاته ستا وجود او هر څه چې ته لري درته بښلي او عطا کړي دي. آیا ربوبیت یې تر کومې کچې منې؟ قرآن څرګندوي چې د ټولو پیغمبرانو اصلي ستونزه له خپلو مخالفانو سره همدا «ربوبیت» دی.

په قرآنکریم کې د حضرت موسی (ع) خبرې له فرعون سره ولولئ، ټولې یې د ربوبیت په اړه دي. فرعون په خدایانو باور درلود، خو خپل ځان یې ارباب

گڼه: «فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى» [نازعات ۲۴ (۷۹:۲۴)]. ویل یې ټول باید په ټوله کې زما خبره واورئ: امر زما امر دی؛ زما له اجازې پرته د اوبو څښلو اجازه هم نلری! د حضرت ابراهیم خبره له نمرود سره هم د ربوبیت پر سر وه. زموږ اصلي ستونزه هم همدا احساس دی چې خدای تعالی خپل واقعي ارباب و منو او هره شېبه هغه خپل مراقب او څارونکی او خپل ناظر وگڼو؛ پر دې باور وکړو چې هغه له هر څیزه باخبر دی او موږ ویني او زموږ ټولې خبرې اوري؛ هره شېبه له موږ سره دی؛ زموږ سره مل دی، زموږ دننه دی.

د توحید او شرک تر منځ ډېر نری او ظریف برید دی چې د هغه په پام کې نه نیول د ایمان له حدودو د وتو او خروج لامل کېږي. دا مرز او برید همدا «ربوبیت» دی چې مشرکینو، سره له دې چې خدای تعالی یې رب الارباب گانه او په آسمانونو او عرش عظیم کې یې د هغه پر ربوبیت اعتراف درلود، د انسانانو په عالم کې، بشري نفس ته د قیاس له لامله د خدای لپاره دا ډول نقش قائل نه ول، لکه څنگه چې وویل شو هغوی د خدای شان له دې اجل او ډېر اوچتر گڼه چې د رعیت په ژوند کې دخالت وکړي، لکه څنگه چې یو پادشاه نیغ په نیغه د رعیت په چارو کې د ادارې لپاره کارمندان گومارلي، دوی وايي: الله هم د پادشاه په څېر د انسانانو په عالم کې نیغ په نیغه نظارت او مدیریت نکوي. داسې یې انگېرل چې خدای تعالی د انسانانو چارې یو شمېر کارمندانو ته سپارلي دي او پخپله یوازې غوره او مهمترې چارې چې د کوچنیو خدایانو او اربابانو پورې اړوند دي سر ته رسوي! پر دې بنا دا یې خپله دنده گڼله چې د خدای تعالی پر ځای هغوی ته توسل ولټوي او د هغوی شفاعت او وساطت وغواړي چې د «الله» لور ته ددوی د نژدېوالي او تقرب وسیله وگرځي! خو له کومه ځایه چې دا کارمندان یې نالیدي پرېښتي گڼلې، ددې لپاره چې د خلکو پرگنې وکولی شي له هغوی سره اړیکه برقرار کړي، ډبرین یا د لرگو بتان یې د پرېښتو د نښو او سمبول په توگه جوړول.

سره ددې چې د مشرکینو «عوام الناس» و همدارنگه بُتان نمانځل او له هغوی به یې خپل حاجتونه غوښتل، خو د شرک په فلسفه کې او د هغوی د خواصو په نزد اصلاً بُت کوم اصالت او عنوان نه درلود.

[مرحوم علامه طباطبائي (رح) د المیزان په تفسیر کې د نوح سوره د ۲۳ آیه تر لاندې د روایتونو برخه کې، د پنځو سترو بُتانو د پیدایښت د تاریخچې په اړه چې د هاغې زمانې د پنځو سترو شخصیتونو په یاد جوړ شوي دي داسې لیکي: «دا نومونه مخکې د نوح^(ع) د قوم د صالحو وگړو نومونه ول، کله چې هغوی له دنیا ولاړل د هغوی پاتې کسانو ته شیطان وحی وکړه چې په هغه مجلس کې چې دوی به جلسه درلوده مجسمې نصب کړئ او ددوی نومونه پر هاغو مجسمو کېږدئ، خلکو هم دا کار وکړ، خو هغه مجسمې یې نه نمانځلې تر هاغه مهاله چې هغه نسل منقرض شو او له منځه ولاړ او بل نسل صحبې ته راغی او چون د مخکیني نسل علم یې نه درلود مجسمې یې تر نمانځنې لاندې ونېولې»].

«وَقَالُوا لَا تَدْرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وُدًّا وَلَا سُوعًا وَلَا يَعُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا» [نوح ۲۳ (۲۳:۷۱)]
 او [د نوح تر آغېز لاندې پرگنو ته] ویې ویل: داسې نه چې [له دې خبرو سره] له خپلو خدایانو [= بُتانو] [څخه لاس واخلي، داسې نه چې [دا پنځه ستر بُتان: «ود»، «سواع»، «یعوث»، «یعوق»، او «نسر» پرېږدئ].

اصولاً د خلکو پرگنې عادت لري ددې لپاره چې پر یو څیز ایمان راوړي هغه باید له نژدې وویني او لمس او درک یې کړي، دوی متعالي لوړ معنوي ارزښتونه د خپل لید او بینش په تنگو قالبونو کې محدود او مسخ کوي.

البته په هاغو بُتانو سربېره چې په اسمانونو یا ځمکه کې د شتو پرښتو یا (الهه) خدایانو په نښانو جوړېدل او د ربوبیت [د انسانانو د عالم د ادارې او چارو د تدبیر او پر لارې اچولو] نسبت هغوی ته ورکول کېده، د مختلفو مهالونو او مکانونو پر حساب، داسې یو نقش فرعونانو او سلطانانو [د ایزدي برم او جلال یا ظل الله په عنوان]، او همدا راز قدیسنو او روحانیونو او حتا الهي پاکو، سپېڅلو او منزله انبیانو ته [د تثلیث په فلسفه کې] قائلېدل.

فرعون چې د «انا ربکم الاعلی» ډول غبراوه او له تمسخر او ملنډو سره به یې پر موسی او هارون چينې وهلې «فمن ربکما یا موسی»، له «الله» څخه به یې انکار نه کاوه او د خلکو خدایانو ته معتقد وو [او گواکې پخپله د بتخاني متولي هم وو] او هیچا د هغه له خبرو د خالقیت او الوهیت د ادعا تلقي نه کوله، او اصولاً د حضرت موسی^(ع) سره تل د هغه د دعوا محور «رب» وو [چې د اختیار څښتنوب، سروری، ستروالي، شرف او آقائي په مفهوم دی] او د خدای تعالی د شتون پر سر کوم اختلاف شتون نه درلود. همدا راز «احبار او رهبان» چې قرآن، مسیحیان د هغوی د «ارباب» نپولو له لامله غندي، هیڅکله یې د هغوی د خدایي ادعا نه درلوده، «اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ...» [توبه ۳۱ (۹:۳۱)] «هغوی خپل دیني عالمان او راهبان د الله پر ځای [لکه] د [داسې] اربابانو په توگه [چې د مطلقه ولایت لرونکي دي] ونېول...» بلکې خلکو به د هغوی دومره درناوی کوه، او د هغوی درجه به یې دومره اوچته گڼله چې خپلې ټولې اړتیاوې به یې له هغوی غوښتې، او ویل به یې موږ مختوري یو او دوی د خدای تعالی رسیدلي خلک دي، دوی زموږ او د خدای تر منځ واسطه دي او دوی زموږ ټولې ستونزې رفع کوي.

په دې ترتیب د «رب» معنا د هاغه څه پر خلاف چې په عرف کې پېژندل شوې، خدای توب او خالقیت نه دی، لکه څنگه چې د کور نارینه ته له دې لامله چې د کور پالنه او د چارو تدبیر او پر کورنۍ مشري او برلاسی لري «رب البیت» [د کور څښتن] وایي، خدای تعالی ته هم له دې لامله چې د وجود د ټول عالم چلوونکی او سرور او سید او د انسانانو ژوند ته سازمان ورکونکی دی «رب» [پالونکی څښتن] ویل کېږي. د هغه د ربوبیت پایله د موجوداتو روزنه او تربیت او د هغوی رشد، وده او کمال دی. او لکه څنگه چې وویل شول مشرکینو د خپلې محدودې نظریې پر بنسټ د انسانانو په عالم کې د خدای تعالی دا راز دخالت نه منه او خدای تعالی ته پر شریکانو قائلېدل؛ ددې لپاره چې باید داسې بې اهمیته! چارې د هغوی [شریکانو] په غاړه وي!

۲- رحمانيت: «رحمانيت» يعنې د خدای تعالی د رحمت نور پر ټولو څيزونو او هر چا ځلېدا لري او خپرېږي؛ لکه د لمر په څېر ټول ځايونه روښانه کوي. مشرکانو د خدای رحيم والی منه، خو د هغه «رحمانيت» يې نه منه. د «رحمانيت» معنا داده چې خدای تعالی ټولو ته پاملرنه لري پرته له دې چې کوم طبقاتي اختلاف په منځ کې وي. د ثروت او قدرت او نژاد پر بنسټ فردي او طبقاتي بېلونې او امتيازونه رحمانيت ته د باور درلودلو له غوښتنې او اقتضا پر خلاف دي. نژادي او قومي او قبيله گي او ددې په څېر نورې انگېرنې بايد لېرې وغورځول شي. خدای تعالی رحمان دی **و الرَّحْمٰنُ عَلٰی الْعَرْشِ اسْتَوٰی**. [طه ۵ (۲۰:۵)] رحمان د جهان د ادارې د مېز شاته ناست دی او عام رحمت لري او مساوات او برابری يې د انسانانو تر منځ برقرار کړی دی: تاسو پر نورو د غوره والي، برلاسی او ټول غوښتنې حق نلری.

يعنې مشرکينو نه يوازې «ربوبيت»، بلکې د خدای تعالی له «رحمانيت» څخه هم چې د مخلوقاتو چارو ته رسېدنه او د عت او تدبير سرچينه ده انکار کاوه. هغوی کوم دليل نه لیده چې د هستۍ لايزال خالق پر هاغه څه چې خلق کړي دي نظاره او ننداره ولري او هغه ته د رحمت فيضان ورسوي.

د مشرکينو له لیده د انسانانو په ژوند کې د خدای تعالی نقش په هماغه د خلق کيدو او پيدا کېدو په پړاو کې پای ته رسېږي او له خدای تعالی سره د انسان اړيکه ناشوني گڼل کېږي، په داسې حال کې چې په توحيدې ليد کې د خدای تعالی نقش مستمر، تلپاتې او دائمي دی او بندگان پرله پسې، لا ينقطع د هغه د رحمت په انوارو کې دي او شوني نه ده چې حتا يوه شېبه هم دا فيض هېر شي. د داسې اعتقاد پايله او نتيجه دا ده چې:

لومړی؛ د خدای تعالی حاضر او ناظر گڼل د ژوند په ټولو چارو او شرايطو کې دی، او همدا راز توکل او توسل هغه ته دی، دويم؛ د ټولو کائناتو د مشترک خالق له ورکړې او بخشې په برخمن کېدو کې د ټولو بندگانو مساوي گڼل

دي. ځکه چې د «رحمانيت» معنا د خدای تعالی عام او جهان شمول رحمت دی او له رنگ او جنسیت، پور او طبقې او درجې او ... پرته ټول بندگان رانغاړي. [د هغه د «رحيم» والي پر خلاف چې خاص رحمت ته عنایت او پاملرنه لري] لاندیني آیتونه د مشرکینو له لور [الله ته له اعتقاد سره سره] د هغه له رحمانيت څخه انکار څرگندوي:

«...أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ» [انبیاء ۳۶:۲۱]. «...آیا دا هماغه کس دی چې ستاسو خدایان [د انکار له دریځه] یادوي؟ په داسې حال کې چې دوی پخپله د رحمان خدای له یاده منکر دي [او بتانو ته نه پاملرنه نه بښونکي گناه گني، خو د خدای تعالی نړۍ نغاړونکي رحمانيت ته نه پاملرنه گناه نه گني].»

«وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُفِيضٌ لَهُ شَيْطَانًا...» [زخرف ۳۶:۴۳]. «او هر هغه څوک چې د رحمان [خدای] له یاده د زړه سترگې پټې کړي، د هغه لپاره یو شیطان [= بوختیا] گمارو...» «ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا» [مریم ۶۹:۱۹]. «بپا به له هرې ډلې هغوی راوباسو، چې د رحمان [لوراند] پر وړاندې تر ټولو زیات سرغړاند ول.»

«... إِنَّ رَبَّكُمْ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي» [طه ۹۰:۲۰]. «... او بې له شکه ستاسو پالونکي څښتن خو رحمان دی، نو له ما پليوني وکړئ او زما [= نه له سامري] اطاعت وکړئ...»

«قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ...» [اسراء ۱۱۰:۱۷]. «ووايه: [هغه که الله] وبولئ یا «رحمان»، ...»

«... وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ...» [رعد ۳۰:۱۳]. «... او دوی چې له رحمان [د الله د لورونې له صفته] منکرېږي...»

«قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا...» [ملک ۲۹:۶۷]. «ووايه: هغه [الله] رحمان دی [چې] پر هغه مو ایمان راوړی دی او یوازې پر هغه مو توکل کړی دی...»

«وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ...» [فرقان ۶۰ (۲۵:۶۰)]. او کله چې هغوی [مشرکانو] ته وویل شي: لوراند (رحمان) [الله] ته سجده وکړئ.....

دا دوه مفهومونه [رب او رحمان] ول چې مشرکانو نشو زغملی او نه یې شو کولی هغه ومني. او په دې دوو څیزونو کې هغوی د انسانانو په اړه الهي توحید نه منه، دا حکه چې د هغوی گټو او منفعتونو ته یې خطر پیښوه. دا د پیغمبر د زمانې ستونزه وه. دا معنا په ځلونو په قرآن کې راغلې ده وایي: هر کله چې د خدای تعالی له وحدانیته خبره ویل کېږي، د هغوی بدې راځي:

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ. [زمر ۴۵ (۳۹:۴۵)] «او هر کله چې الله په یووالي [= د شفاعت له نفي سره] یاد شي، د هاغو کسانو زړونه چې په آخرت باور نلري ترهیري، خو هر کله چې له هغه غیر یاد شي، هغه مهال دی چې خوبسیري [= گلان یې له مخونو غوړیږي]!»

یعنې خدای مني او باور پرې لري، خو وایي: مه وایه چې یو دی! په یو ځای کې فرمایي چې مشرکینو ته عجیبه برېښي چې څوک ووایي یوازې یو خدای وجود لري: «إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ.» [ص ۵ (۳۸:۵)] یوه عجیبه خبره کوي. په بل ځای کې فرمایي چې پیغمبر ته وایي آیا ته راغلی یې موږ ته ووایي چې یوازې د یو خدای عبادت وکړو؟ یعنې ته وایې هاغو څیزونو ته چې پلرونو مو پاملرنه کوله، پاملرنه ونکړو؟! او په بل ځای کې وایي: «... وَإِذَا ذُكِرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوْ عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا.» [اسراء ۴۶ (۱۷:۴۶)] «... هر کله چې په دې قرآن کې د خپل پالونکي څښتن یووالی دې یاد کړې، شا کوي او له کرکې [او بېزارۍ] لېرې کېږي.»

نو کله چې هغوی ته ووایې یوازې او یوازې یو خدای، له تا په تېښته شي. فرمایي «... إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا...» [غافر ۱۲ (۴۰:۱۲)] «... چې هر کله الله په یووالي مطرح کېده [او توحید ته د

بلنې او له شرک او بُت پالنې څخه د لېرې والي غږ پورته کېده [تاسو انکار کاوه او که هغه ته کوم شریک عنوان کېده] د واسطو او شفیعانو پښه ورغځېده [باور مو کاوه...]

بس همدا چې توحید مطرح کړې منکرېږي. بل ځای کې فرمایي هر کله چې د خدای له بندگانو یو قیام وکړي او خلکو ته پر دې بلنه ورکړي چې یو خدای وبولئ، ټول پرې بنورېږي؛ ټول پر هغه یرغل کوي. پیغمبره ووايه: **إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا**. ووايه زه یوازې او یوازې هغه، هغه واحد رب، بولم او هیڅ یو له هغه سره شریک نه گڼم.

پر دې بنا اصلي مسئله توحیدي ژوند کول دي. او له همدې جهت، پیغمبران او امامان او دیني سروالان ټول موډل، مثل، نمونې او ساري دي او د هدایت لپاره واسطې دي. خو په هاغو چارو کې چې خدای تعالی ته اړوند او ځانگړي دي باید یوازې هغه ته مخه کړی شي. په دې چارو کې هیڅوک واسطه کېدی نشي. اصلي ستونزه او کړنبت تل همدا دی، او په دې توگه همدا زموږ اصلي ستونزه هم ده. کله چې له خدای پرته نور کسان زموږ اعتقاد ته وارد شي، نو لږ لږ او ورو ورو خدای اړخ ته اېښوول کېږي.

له یاده باید ونباسو چې خدای تعالی په هر ځای کې شته او داسې ځای نشته چې هغه هلته نه وي، هغه اول او آخر دی، که له آدمي سره د هغه ددې تلپاتې او دایمي نسبت او اړیکې څخه غفلت وشي، ورو ورو به یو لږ واسطې پیدا شي او وروسته به له دې واسطو سره د انسان اړیکه برقرار شي او انسان به ټول څیزونه له هغوی وغواړي. هغه مهال، انسان خپل ټول څیزونه له خدای پرته له نورو غواړي او نور نو د خدای په څرک، نښې او پوښتنې پسې نه ځي؛ نور نو له خدای سره کار نلري، خیال کوي او انگېري چې هغه [الله]، یو شمېر د واسطې کېدو لپاره په دنده گومارلي چې زموږ اړتیاوې او حاجتونه پوره کړي. نو لېوالتیا او علاقې د هغوی لور ته متوجه کېږي؛ دعا گانې هغوی ته

متوجه کېږي. البته دا څیزونه ظاهراً پر خپلې ژبه نه وايي؛ بلکې په ظاهري توګه په ژبه خو وايي چې موږ غیر له خدايه بل څوک نه بلو او هغوی خو فقط زموږ د حاجتونو د پوره کولو وسيلې دي.

خو باید پوه شو چې په قرآن کې داسې اجازه هیچا ته نه ده ورکول شوې. خدای تعالیٰ هیڅکله داسې فرمایلي نه دي. زموږ تېر بحث هم همدا وو. د «زمر» په سوره کې راغلي دي؛ کله چې هغوی ته ویل کېږي چې ولې له خدای پرته بلې، وايي موږ خو دوی نه بلو، موږ ددوی په توسه، خدای تعالیٰ ته نژدې کېږو او دوی د خدای لور ته د خپل ځان د نژدېوالي او تقرب د وسيلې په توګه ګومارو؛ **لِيُقَرَّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى** دوی د تقرب لپاره وسيله دي؛ د خدای په نزد زموږ شفيعان دي؛ موږ دوی ته متوسل کېږو. دا څرګنده ده چې زموږ په زمانه کې هم توسل او شفاعت ددې لپاره نه دی چې خدای ونمانځي، بلکې د حاجتونو د رفع کولو لپاره دی؛ د دنيوي مادي اړتياو د پوره کولو او رفع کولو لپاره دي. په واقعیت کې دا بزرگان زموږ د دنيوي مقصدونو د رسېدلو لپاره وسيله شوي دي. سمدم لکه دوی چې زموږ په خدمت کې وي! هغوی حاضر وو چې لاړ شي زموږ حاجتونه او اړتياوي له خدايه واخلي! همدا ځای دي چې الله وايي دا شرک دی.

الهي انسانان ددې پر ځای چې د خدای پالنې په لارليک کې او د خدای نمانځنې په اوږدو کې وګومارل شي، په عرض کې يې واقع شوي دي. هغوی به په خپل وخت کې د توحيد لپاره کار کړی وي خو د ورپسې زمانو خلکو له هغوی د توحيد د زده کړې پر ځای، د خپلو مادي او دنيوي ستونزو لپري کول غواړي او هيلې يې د الله پر ځای هغوی ته کېږي، موږ چې غواړو خدای تعالیٰ ونمانځو، باید د خدای (ج) له دې صالحو بندګانو، له پيغمبره، له امامانو، او نورو بزرګانو زده کړه وکړو چې موږ څه ډول خدای تعالیٰ له اخلاص سره په خالصانه توګه ونمانځو. دا ډېره زياته بڼه خبره ده؛ هيڅ ستونزه

او اشکال هم نلري؛ هغوی باید د خدای نمانځني لپاره زموږ مریان او ښوونکي اوسي؛ خو ددې پرځای چې له هغوی د توحیدي خدای نمانځني زده کړه وکړو او له هغوی پلویني وکړو کله کله هغوی ته د خدای تر څنگه ځای ورکول کېږي او هغوی گومارل کېږي له دې انګېرنې سره چې هغوی کولی شي زموږ ستونزې حل کړي، چې همدا څرګند شرک دی.

د انسانانو په عالم کې

د خدای له ربوبیت او رحمانیت څخه د انکار نظري پایلې

کله چې د انسانانو د ژوند په صحنه کې د خدای تعالی د تدبیر لاس نالیدلی ونيول شو او د هغه له حضور او شهود څخه انکار وشو، په طبیعي توګه حساب او کتاب او د خالق او د هغه د خلق پر وړاندې د انسان له مسئولیت او تعهد انکار کېږي او انسان لکه د پرې شوي پرې او خوشې شوي قیزی، ملونې او واګو په څېر یله او خوشې پرېښوول کېږي. کله چې ازمنښت او مسئولیت نفي شو، په منطقي توګه جزا او عقاب او «یوم الدین» چې هرڅوک باید د خپلو کړنو پایلو او نتیجې ته پکې ورسېږي، منتفي کېږي. او هر مهال چې د انسان د سرلیک اړیکه د هغه له لاسته راوړنو څخه تر انکار لاندې ونېول شي په اصل کې د انسان لارښوونه او هدایت او تربیت، روزنه او ارشاد بې معنا برېښي. پر دې ترتیب له توحیده انحراف او کړېدنه او له «ربوبیت» څخه انکار، نیغ په نیغه له دوو نورو بنسټیزو اصلونو، یعنی د نبوت [پیغمبری، کتاب، او هدایت] او قیامت [د جزا ورځ] انکار ته رسېږي او پای مومي. او په دې ترتیب توحید د داسې یو مثلث په څوکه کې ځای نیسي چې د هغه د زاویې تغیر نورو زاویو ته هم تغیر ورکوي. څرنگه چې مشرکینو له خدای سره د انسان اړیکه محال ګڼله، د رسولانو [او د خدای تعالی د استازو] له «بشر» والي څخه یې هم تعجب کوه او ویل یې: که خدای تعالی غوښتلی څوک د انسانانو د هدایت لپاره ولېږي هر ورو یې یوه پرېښته ددې مأموریت لپاره غوره کوله.

«فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً...» [مؤمنون ۲۴ (۲۳:۲۴)]. «نو د قوم سروالانو یې چې [د هغه له رسالته] انکار کوه، [خلکو ته په خطاب کې یې] وویل: ۱۵ [سړی] ستاسو په خېر له بشر پرته [نور] څه نه دی چې [له دې دعوو سره] غواړي پر تاسو لوړتیا [=ریاست] لاسته راوړي او که الله غوښتلی [چې کوم استازی ولېږي]، نو هرومرو به یې کومه پرېسته رالېږلې وای، ...»

او له دې چې د خپلو کړنو او اعمالو پر جزئیاتو یې د خدای تعالی مراقبت او محافظت، د پاچا او رعیت سره په مقایسه کې، د هغه د شأن او برم ټیټوالی گڼه، او ویل د خدای درجه دومره ټیټه نخ ده چې زموږ خبرو ته غوږ ونیسي د خپلې وینا او چلن پر وړاندې یې کوم مسؤلیت نه پېژاند او له دې څخه چې د هغوی کړنې او عملونه ثبت او ضبط کېږي او یوه ورځ باید د هغوی په اړه ځواب ویونکي اوسي، له ملنډو، تمسخر او تعجب سره یادونه کوله: قرآن په عمده توگه د «یوم الدین» په اړه د هغوی تکذیب او دروغ گڼه، چې کړنو او عملونو ته د رسېدنې ورځ ده نقل کړې ده، گواکې قیامت او بعثت او د هاغې سترې ورځې نور اړخونه او ابعاد هغوی ته اصلاً مطرح نه ول او په قرآن کې ددې موردونو د تکذیب په اړه [له یوم الفصل پرته] نغوته نه ده شوې.

«هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ» [صافات ۲۱ (۳۷:۲۱)] [هو] ۱۵ هماغه [له حقه د باطل، مؤمن له کافره] د بېلتون ورځ ده، چې له یوې مخې مو دروغ گڼله [او انکار مو ترې کوه].

له توحیده د انکار عملي نتیجې او پایلې

له خدای سره د انسان د مستقیمې اړیکې په شونتیا د اعتقاد نه درلودل او د انسانانو هر یوه ته د پالونکي څښتن د تلپاتې رحمت پر فیضان ناباوري، ځینې نتیجې او پایلې له ځان سره راوړي چې په لاندې توگه د هغوی مهمترینو ته نغوته کوو:

۱ - **عبادت من دون الله** - د عبادت معنا د معبود پر وړاندې د نفس هموارول او د هغه تسلیم دی. مشرکینو له دې چې الهه او بېل بېل اربابان یې په خپل ژوند کې اغېزمن او مؤثر گڼل او د منفعت او گټو په جلب او د ضرر په دفع کې به یې هغوی ته پناه وروړله، د هماغوی پر وړاندې به رام او تسلیم، خاشع او خاضع گرځېدل او خپل نفسونه به یې د هماغوی پر وړاندې خوار او ذلیل کول. که په قرآن کې ویل شوي «**لاتعبدوا الشيطان**» داسې ونه انگېرل شي چې مور د شيطان له نمانځنې منع شوي یو! ځکه چې داسې نه برېښي کوم څوک دې د شيطان نمانځنه وکړي یا څوک دې شيطان نمانځی وي! د شيطان نمانځنه همدا د هغه وسوسو، تحریکونو او هڅونو ته رام کېدل او تسلیمېدل دي او مشرکین هم چې عبادت یې د بتانو په درشل کې، د هغوی نمانځنه نه، بلکې خدای ته د تقرب په خاطر هغوی ته د ذلت څرگندونه وه «... **مَا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى** ...» [زمر ۳(۳۹)]. «... [باطله ادعا یې داده چې وایي] مور دا نه نمانځو، مگر له دې کبله [هغوی ته متوسل کېږو] چې مور خدای ته [د حاجتونو په وړاندې کولو کې] نږدې کړې.....»

۲ - **د الهه او ارباب شفاعت** - کله چې بشر ونشي کولی له خدای سره اړیکه برقرار کړي، او له خپل پالونکي څښتنه فیض او فضل تر لاسه نشي کړی، له دې پرته بله چاره نه پاتې کېږي چې لید او نظریه یې د یو لږ انگېرنو په قالب کې رامنځته شي له دنیايي تلوالی سره په لوبولو کې، په شفیع او واسطې پسې وگرځي چې د خدای په نزد ددوی لپاره د لار او چار پرانستنه وکړي او لار او گودر ورته پرانيزي او کار یې مخې ته لاړ شي. نو وینو که سر یې د بتانو پر درشل ټیټاوه، هغوی یې د خدای په نزد د ځان لپاره شفیعان گڼل [هؤلاء شفعاؤنا عندالله] امېد او هیله یې درلوده چې د هغوی په وساطت به یې مصیبت او رېږ لېږي شي، منفعت او گټه به یې تر لاسه شي.

که څه هم د «شفاعت» مسئله او د عواملو او لاملونو یا د نورو انسانانو نقش د انسان په دنيائي او اخروي سرليک کې د قرآن له لیده رد نه دی، خو توحیدي شفاعت هغه دی چې دا عمل د الهي تدبیر په چوکاټ کې یوازې خدای تعالی ته اړوند گڼي او د نورو عواملو نقش د خدای تعالی له جهل او د نورو له کړنو څخه د بېخبرۍ له لامله نه، بلکې د هغه د «اذن» په بهیر کې گڼي، چې دا فرق لري له هاغه مشرکانه شفاعت سره چې؛ د شفیعانو لپاره بالذات خپلواکي او استقلال قائل ول، چې د انسان عمل د هغه له سرليک سره د مستقیمې اړیکې له قانونمندی خارجوي. د مشرکانو د انتظار وړ شفاعت په داسې ډول دی چې گواکې خدای تعالی د گناهگار بنده له نېکو یا بدو عملونو څخه کومه اطلاع نلري او باید کوم مقرب شخص یا پرېسته په منځ کې وي او په دې اړه یې وساطت او منځگړیتوب وکړي، او د گناهگار بنده عرض او خبر هغه ته ورسوي، او په اصطلاح ټولوالي او حزبي گري وکړي.

۳ - د «من دون الله» بلل او دُعا کول - طبعي ده کله چې انسان د امید سترگې له خدای پرته بل معبود ته ولري، بل معبود که فرعون وي، یا پرېسته یا احبار او رهبان وي، نو هماغه بلي او د تکلیف او زحمت پر مهال یې د غوښتنو «دُعا» هغه ته متوجه کېږي. همدا حای دی چې قرآن هاغه کسان چې غیر له خدایه بل څوک بلي [یدعون من دون الله]، غندي او اعلاموي: «هاغه کسان چې په غیر له خدایه نور بلي، هغوی چې هیڅکله د کوم شفاعت څښتنان نه دي» [و لا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعة ...]

نو که له دې لید او منظره، د قرآن دا آیتونه دقیق او په ژوره توگه ولولئ، وینئ چې ولې یې پر دې مسئلې تر دې کچې ټینگار کړی دی او ولې فرمایي: **قل هو الله أحد.** «الله» یعنې هاغه چې انسان له هغه سره د الوهیت اړیکه مومي؛ چې هغه د انسان معبود او معشوق دی او یوازې یو دی او له یوزیات نه دی. **الله الصمد.** خدای بشپړ دی، کامل دی، خالي او خلل منونکی نه دی،

ډک دی، بې نیاز او نارمن دی او ټول هغه ته اړمن دي، کوم نقص او عیب نلري. یعنې گومان ونکړو چې هغه په یو ځای کې کوم نقص لري او زه په هاغه ځای کې باید یو بل څوک مرستې ته وغواړم. تاسو وینئ چې په هر ځای کې چې د شفاعت په اړه کومه مسئله راغلې ده - له یو یا دوه استثنااتو پرته - ورپسې تذکر ورکوي **يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ** [بقره ۲۵۵ (۲:۲۵۵)] خدای تعالی ستاسو د ټولو، له تېر او حال او راتلونکي، او له هغوی چې تاسو د شفاعت لپاره د هغوی لور ته ځئ، خبر دی. یعنې خدای ته هیڅ څیز مجهول نه دی چې څوک هغه ته ورشي او وغواړي چې هغوی له خپلې وینا او شفاعت سره له چا سره مرسته وکړي. خدای تعالی په هر څیز پوهېږي. او هم دا چې له خدای تعالی څخه هیڅوک مهربانتر نه دی چې وغواړي خدای د چا په اړه پر رحم راولي. که زموږ په زړه کې رحم دی، معدن او بې نهایت یې له خدای تعالی سره دی، او له هغوی یې د ستنې د څوکې په کچه زموږ په زړونو کې ایښی دی. نو، هغه په هر څیز پوهېږي او هرچاری هم هغه دی. خدای زموږ په دننه کې دی. هغه زموږ له دننیو رازونو خبر دی. مخکې له دې چې موږ پر هغوی پوه شو، هغه پوهېږي. مخکې له دې چې موږ وویښو هغه یې ویني. مخکې له دې چې موږ واورو هغه یې اوري. مخکې له دې چې څه احساس کړو هغه پرې علم لري. زموږ ټول احساسات او ادراکات زموږ په دننه کې د فعل او انفعالاتو محصول دی؛ نو مخکې له دې چې پایلې ته ورسېږي او زموږ قلب کوم څیز احساس کړي، هغه پوهېږي چې زموږ په دننه کې څه تېرېږي او څه ستونزه لرو. نو، دې ته څه اړتیا ده چې کوم کس زموږ په اړه خدای ته خبر ورکړي، چې له موږ سره مرسته وکړي. د دعا او شفاعت او توسل مسئله یوه میخانیکي چاره نه ده چې زه لاړ شم یو څوک ورته پیدا کړم. د دنیايي چارو په څېر نه دی چې زه تاته ووايم لاړ شه له خدایه دا زما لپاره وغواړه. دا ټول دننني حسونه دي او داسې کوم څیز نه دی چې زما له هویت سره بې اړیکې وي. نو، دا په اصل کې انسان روح دی چې باید

متحول شي، دا اړیکه قلبي اړیکه ده. د زړه اړیکه خو واسطه نه غواړي. د انسان خپل ځان دی چې له خدای سره په خپل نژدې ارتباط کې لاندې باندې کېږي؛ د زړه حضور پیدا کوي؛ عوض کېږي؛ بدلېږي؛ او که کوم حق حاجت ولري، پوره کېږي. دا د هاغو مسئلو له ډلې نه ده چې موږ یې له بل چا وغواړو. قرآن فرمایي؛ هغوی چې تاسو ورپسې ځئ، [چې کېدی شي مقصد یې پرېستې او نبیان وي]، **أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ**، هغوی چې تاسو یې بلئ، پخپله د خپلو حاجتونو لپاره خدای ته متوسل کېږي: **يَبْتَغُونَ إِلَيَّ رِبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ** هغوی پخپله خدای ته توسل لټوي؛ هغوی پخپله پالونکي څښتن ته د نژدېوالي لپاره د وسیلې پیدا کولو پسې دي. **أَيُّهُمْ أَقْرَبُ** هغوی پخپله خدای تعالی ته د تقرب او نژدېوالي قصد لري **وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ** [اسراء ۵۵ (۱۷:۵۵)] د خدای تعالی رحمت ته هیله من او امیدوار او د هغه له عذاب په ډار کې دي. فرمایي تاسو ولې په هغوی پسې ځئ؟ هغوی پخپله د خدای پر لور مخ لري. تاسو ولې نیغ او مستقیم پخپله د الله لور ته نه ځئ؟

۴ - **غیر له خدایه بل ته توسل** - د ژغور او نجات لپاره یو عامل ته متوسل کېدل، یا له نورو نتیجو څخه برخمن کېدل، له توحیده انحراف دی. په قرآن کې دوه ځلې د «وسيلة» کلیمه راغلې ده چې په لومړي کې د وسیلې لټولو ته له تشویق سره، د اشارې په توګه یې جهاد د اغېزمنې وسیلې په عنوان معرفي کړی دی: **« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ »** [مائده ۳۵ (۵:۳۵)] ای هاغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی، له خدایه پروا ولری او د هغه لور ته د [تقرب د] وسیلې په لټه کې اوسئ او د هغه په لار کې جهاد وکړئ، بنایي وژغورل شی.

او په دویم کې له پیغمبرانو څخه د ځېنو نورو په نسبت د فضیلت په ذکر پسې، هاغو کسانو ته په خطاب کې چې د تکلیفونو او کړاوونو د رفع کېدلو لپاره او په خپلو اوضاعو کې د تغیر، تحول او اووښتون لپاره له خدایه پرته

نور کسان بلي او د هغوی لپاره نقش او اغېز انگېري، ټينگار کوي: «هغوی چې تاسو يې بلي، (هغوی پخپله) د خدای لور ته د وسيلې په لټه کې دي چې د هغه پر لور له تقرب سره يو پر بل مخکېوالی وکړي او هغوی د هغه رحمت ته هيله من دي او د هغه له عذابه ډارېږي: «... وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا» «فَلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا.» «أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ...» [اسراء ۵۵ (۱۷:۵۵) تر ۵۷]. «... او مور حېنو له پيغمبرانو څخه پر حېنو نورو فضيلت [او غوره والی] بسلی او [له دې جملې مو] «داوود» ته «زبور» ورکړ. [ای پيغمبره م شرکينو ته] ووايه: هماغه کسان راوبلی چې له خدای پرته يې [د خپلو حاجتونو په پوره کولو کې اغېزناک] گنې؛ نو [و به وینئ چې] نه کولی شي له تاسو کړاو [او ضرر] لېږي او نه [حتا] کولی شي کوم بدلون پيدا کړي [= د شرايطو تغيير رامنځته کړي]. هغوی چې دوی يې [مشرکان، يې د خپلو حاجتونو د پوره کولو لپاره] بلي، هغوی پخپله د خپل پالونکي خستن درشل ته [د تقرب لپاره] د و سيلې په لټه کې دي چې [په نېکيو کې له سرعت او يو له بله په مخکې کېدو سره معلوم شي] په دوی کې کوم يو ډېر مقرب دی او [هغوی] د هغه [= الله] رحمت ته هيله من دي او [له توحيد د انحراف په صورت کې] د هغه له عذابه وېرېږي؛ ...»

ددې آيتونو مخاطبين کوم کسان دي؟ ټول خلک، او په ځانگړې توگه ټول مسلمانان دي او که د پيغمبر د مهال هماغه مشرکين؟ که څه هم حېنو ويلي چې نه خیر، ددې آيتونو مقصد مشرکين دي چې د بتانو نمانځنه يې کوله. خو آیا مشرکين د خدای رحمت پسې ول؟ دوی وايي د هغو آيتونو مقصد چې فرمان يې ورکړی له الله پرته مه نمانځئ دادی چې بتان مه نمانځئ او هغوی د وسيلې په توگه مه گوماری، نو بُت نمانځونکو ته وايي. خو دا کسان پاملرنه نه کوي چې بُت خو د سړي لپاره کوم کار نشي کولی، بتان خو د

خدای رحمت پسې نه دي او نه داسې کوم حس لري او د ويرې او ډار حس هم په هغوی کې نشته. فرمایي هاغه کسان چې تاسو یې بولئ هغوی پخپله د خدای رحمت ته د امید سترگې نېولي او له خدایه ډارېږي. هغوی پخپله د خدای په توسل پسې دي. نو، تاسو لگیا یاست کوم لور ته حئی؟ دا د اسراء سوره ۵۷ آیه دی. یو ځل یې بیا په غور ولولئ له دې مخکې د انبیانو داستان راغلی دی. د انبیانو په اړه وایي چې هغوی نباید وسیله کړئ او هغوی نباید وبلئ، د کمیل په دعا کې د حضرت علي له ژبې لولو **إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِذِكْرِكَ**، خدایه، زه تاته ستا له ذکر سره ستا پر لور نژدیوالی لټوم. مگر پالونکي څښتن ته عرض نه کوي چې **يَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِرُبُوبِيَّتِكَ** خدایه زه متوسل کېږم، اما څه ته؟ نه وایي ستا پیغمبر ته متوسل کېږم؛ وایي ستا ربوبیت ته متوسل کېږم. عرض کوي **وَ أَسْتَشْفِعُ بِكَ إِلَي نَفْسِكَ** تا پخپله تاته شفیع نیسم. دا خالص توحید دی. حقیقي توحید همدادی چې سړی د خدای ربوبیت ته متوسل شي او پخپله خدای شفیع ونیسي. دا یعنی خالصه خدای نمانځنه. نیغ د هغه پر لور تگ. ډېری خلک دا د کمیل دعا په ځانگړی توگه د جمعې په شپه کې لولي، خو څومره یې معنا ته پاملرنه کوي؟

په پورتنیو آیتونو کې د مسیحیانو دا اعتقاد چې عیسی^(ع) په سولی ځړول شوی چې له خپلې دې قربانۍ سره زموږ گناهونه وپېږي او دا چې د خدای په درشل کې زموږ شفیع اوسي، پر دې بنا باید هغه ته متوسل شو او له هغه څخه د شفاعت غوښتنه وکړو، دا ټول په څرگنده توگه ردوي. الهي انبیاء (عليهم السلام) پخپله خدای ته د تقرب او د رحمت د جلب او مغفرت لپاره د وسیلې په لټه کې ول، نو څه ډول د خدای بنده مجاز دی چې «د خدای پر ځای» هغوی ته متوسل شي او د خدای له عذابه خوندي پاتې شي؟

د هر چا توسل د هغه خپل عمل ته دی او که هم په حدیثونو او روایتونو کې انبیاء^(ع) ته د توسل توصیه شوې، له هغوی څخه د پلټونې له بابه او په هاغه لار

کې پل ایښوول دي چې هغوی وهلي ده. په دې صورت کې که څوک په رښتیا د هغوی «اسوه» او لار ونیسي او عملاً له هغوی تبعیت او پليوني وکړي، گواکې د خدای پر لور یې د تقرب لپاره وسیله کارولې ده. دا یو توحیدي توسل دی چې د عواملو او نورو وسیلو لپاره د خدای له مشیت څخه خارج ورته خپلواکي او استقلال قائل نه دی او که هم د هغه غوره بندگانو ته پاملرنه کوي نه د «الله» په عرض کې، بلکې د هغه د بنده گۍ په طول کې ده.

نتیجه اخیستنه او د پند او درس زده کړه:

تیرو پاڼو ته له پاملرنې سره چې د مشرکینو د اعتقادونو او کړنو په باب کې او د شرک د فلسفې د بنسټ په اړه وویل شول، دادی کولی شو یو ځل بیا د اخلاص سوره قرائت کوو او د خپلو سترگو په مخکې د هغې د معنا او بنسټیزو مقصدونو په ایښوولو سره، د خپل ژوندانه طریقي، آداب او سنتونه، چې د الهي حقه مذهب په گومان، هغه ته پایښد شوي یو، له هاغه څه سره چې مشرکینو سر ته رسولي دي، په منصفانه توگه مقایسه کړو، او له الهي خالص دین او ابراهیمي توحید سره د خپل واټن اندازه واخلو. او دا وویښو چې تر کوم بریده په عبادت، توسل، دعا، او شفاعت کې د توحید لار کچ کوو او تر کوم ځایه مو د شرک ښویندځای ته سقوط کړی دی، آیا نمانځنه مو د خدای په نسبت ده، یا سر مو د اشخاصو درشل ته ټیټ کړی دی او خپل نفس مو اراده کړل شوو ملوکانه غوښتنو او د بېلو بېلو مرادونو فتواگانو ته تسلیم کړی؟

آیا خدای ته متوسل کېږو او هغه ته توکل کوو او یا د داسې وسیلې په لټه کې یو چې لکه د فرصت پالو او چالاکو وگړو په څېر لستوني مو بډ وهلي او له زیار اېستنې او پانگې اچونې پرته، خپل لاسونه د اهل توصیه او پیرانو او میرانو او باباگانو پر لمنو ټینگوو؟ آیا په خالصانه توگه خدای بلو او عزت او حمد یوازې هغه ته ځانگړی گڼو یا د نورو له ستاینې او په افراط ککړې ثنا سره او د هغوی لپاره په افراطي عزت او درناوي قائلېدلو د هغوی په تحسین او تمکین

کې غاړه ږدو؟ او په پای کې آیا لکه د حضرت علي [د مؤحدینو د سرلاري] په خبر؛ شفاعت او توسل خدای ته ځانگړی گڼو، لکه څنگه چې د کمیل په دعا کې یې د هغه توحیدي لار ښوولې [... اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِذِكْرِكَ، وَأَسْتَشْفَعُ بِكَ إِلَيَّ نَفْسِكَ ... وَيُنَادِيكَ بِلسانِ أَهْلِ تَوْحِيدِكَ، وَيَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِرُبُوبِيَّتِكَ؟ ...].

یا په دې چارو کې د دین لویانو ته اصالت او ذاتي استقلال قائل یو؟ او د ستونزو او رېږ د لېري کولو لپاره د پیرانو او میرانو په درشلونو کې خپل سرونه ټیټوو او په څرگنده توگه د ښکاره شرک ارتکاب کوو.

موږ هره ورځ په خپلو پنځه گونو نمونځونو کې لږ تر لږه اوولس ځلې له خدای تعالی سره ژمنه کوو چې [ایاک نعبد و ایاک نستعین]، او ټینگار او تصریح کوو چې یوازي او په ځانگړي توگه د هغه په نسبت به تعبد [د اطاعت او پیروي لپاره د نفس تسلیم] ولرو او یوازي له هغه څخه مرسته او یاري غواړو. خپل وجدان قاضي گومارو چې حکم وکړي تر کومې کچې په خپلې دې ادعا کې رښتینی یو. آیا په «ایاک» کې الا او کومه استثنا هم شتون لري چې وکولی شي له ټولیزې قاعدې تخلف وشي او توجیه او تفسیر کړی شي؟

پوهېږو چې مشرکین له «الله» منکر نه ول، بلکې د هغه له ربوبیت او رحمانیت څخه د انسانانو د عالم په نسبت منکرېدل. په رښتیا د وسمهال د مسلمانۍ او خدای نمانځنې مدعیان؛ چې لکه د نصاری په څېر خپل «احبار او رهبان» یې خپل اربابان ښوولي دي او په هر حلال او حرام کې د هغوی مقلدین او سرسپارلي دي او د واحد «الله» پر ځای «ارباب متفرقون» ته خضوع کوي، څه توپیر لري له هاغو مشرکینو سره چې د تاریخ په تېر مهال کې د انسانانو د عالم «ربوبیت» یې په الهي دستگاه کې کارمندانو ته تفویض شوی انگېره؟ هاغه څوک چې الله عملاً [نه یوازي په اعتقادي باورونو کې] خپل «رب» وگڼي، د زور

او زر او تزویر اربابان د خپل سرور او سالار او سید په توګه نه پیژني، نه له هغوی ډارېږي او نه هغوی پورې خپلې هیلې او امیدونه تړي.

هغه څوک چې «الله» د رحمان په صفت پیژني، پر نورو بندګانو د ځان لپاره یا د خپل صنف او طبقې او هم پورېو لپاره کوم امتیاز، پر نورو اوچتر نه قائلېږي او ټول د الهي رحمت تر بې بریده انوارو لاندې مساوي او برابر په ورورۍ کې ویني. په دې صورت کې د انسان له زړه استعلا او استکبار او استثمار زائلېږي او د پالونکي څښتن حکیمانه مشیت ته تسلیمېږي.

په واقعیت کې ددې سوره ټول بحث همدا اخلاص دی له همدې لامله دا سوره «اخلاص» نومول شوی دی. «اخلاص» یعنې خالصېدل. او همدا اخلاص په دین کې خدای تعالی غوښتی دی. تاسو د اخلاص ډېره کارونه او استعمال د [زمر] په سوره کې وینئ. ددې سوره په پیلیزو آیتونو کې راغلي دي: **أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ** [زمر ۳ (۳۹:۳)] دین باید په خالصه توګه سر ته ورسېږي؛ نه دا چې په خدای نمانځنه کې د ځان او خدای تر منځه نورو عواملو ته دخالت ورکړل شي. په دې سوره کې په ځلونو پیغمبر ته وایي چې ته اعلام وکړه **قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ**. [زمر ۱۱ (۳۹:۱۱)] ووايه: ماته امر شوی چې مخلصانه او په خالصانه طریقه د خدای عبادت وکړم.

خدای تعالی له شرک پرته، ټولې ګناهګانې ښي، ځکه چې شرک د آدمي د عقل او ایمان آفت دی، همدا چې د یو بنده په دین کې ډېره کوچنۍ ناخالصی وارد شي، په تدریج لکه د خوره په څېر، د ایمان اندام او غړي مسخ کوي. ځکه چې بشر همدا چې محسوس او ملموس لاستی ومومي په هغه پورې ښلي او له هاغه څه چې نامحسوس او نالیدي دي لاس کاږي، د سامري پر خوسکي زړه تړي، او د فرعون له منګولو څخه ژغورونکی پروردګار هېروي. دا چې تل په قرآن کې پیغمبر [او مسلمینو ته] فرمان ورکړل شوی دی خدای تعالی

ته «خالصانه» عبادت وکړئ، **أَلَّا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ** ...، د همدې لپاره دی چې د شرک له مختلفو ډولونو او د توحید د بریدونو له تیري څخه ځان وساتئ. په رښتیا زموږ په اسلامي ټولنو کې تر کومه بریده الهي کتاب په مراعاتو کې او د ستونزو د حل په لټه کې د مسئولینو او خلکو د مراجعې میزان او کنډه ده او تر کومه بریده د خدای د رسول «اسوه»، الگو او شاهد دی؟ آیا زموږ په مسجدونو او مقدسو مرکزونو کې قرآن ډېر لوستل کېږي یا نور کتابونه؟ آیا دا راز بې اعتنائی، اعراض او مخ اړونه له هدایت او کتاب او نبوت څخه عملي انکار نه دی؟

ومو ویل چې د «**قل هو الله...**» سوره له دې لیده اخلاص نومول شوی دی چې له هر ډول شرک، ریا او نفاق څخه د خالص کېدلو لار ښيي، او همدا راز له دې نظره توحید نومول شوی دی چې د توحید جامع اصول بیانوي. هغه یې سوره «الاساس» گڼلی چې د احدیت له اسمونو او صفتونو څخه د هستۍ د اساس او بنسټ ولاړېدل پیل کوي، او بالاخره هغه ته یې «نسبة الرب» ویلی چې د شرک اصلي غوټه پرانيزي هاغه غوټه چې د «رب» نقش ته له آگاهانه ایمان پرته او له خالق سره د مخلوق د اړیکې له طریقه په انحراف کې ده.

یو ځل بیا ددې سوره لنډ آیتونه قرائت کوو. له ژور او آگاهانه ایمان او اعتقاد سره یې لولو «**قل هو الله احد**» هاغه کسان پرېږده چې لکه د پیغمبر د هم مهالو مشرکینو په څېر د خدای د احدیت او یوازېتوب له اورېدلو سره زړه توري کېدل او تړېدل. او له دې کاره په شور او غوغا دي، او په آخرت ایمان نه راوړي. «**وَإِذَا دُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ...**» [زمر ۴۵ (۳۹:۴۵)] له دې وروسته خدای تعالی د «صمد» په صفت یادوو: **الله الصمد**، خدای تعالی له هیڅ بابته خالي او خلل منونکی نه دی چې د هغه لپاره کمال او رشد وانگېرل شي او کوم نقص او نقصان ورته قائل شي. هغه له مطلق کمال، هستۍ او له قدرت او حیات او علم څخه سرشار دی. ورپسې

لولو: «لم یلد و لم یولد» هغه له تجزیه او توالد او تقسیم او ویش او بېلښت څخه چې د مخلوقاتو له ځانگړتیاو څخه دي پاک او منزه گڼو. د هغه په ذات او صفاتو کې تغیر او اغېز مننه نه رامنځته کېږي او کوم فعل او انفعال پرې صورت نه نیسي. پر دې بنا هیڅ نشې کېدی په ډېره وړه برخه له هاغه څه کې چې خدای تعالی پورې اړه لري، څوک ورسره شریک شي او د بندگانو له ډلې کوم بنده ته له انساني مقامه اوچت کوم مقام قائل شي.

او په پای کې سوره له دې کلام سره پای ته رسوو چې: «و لم یکن له کفواً احدً». کله چې د هغه ربوبیت مطلق او پر ټولو عالمینو خپور وي [رب العالمین]، او ټولو موجوداتو د هغه د رحمت په رڼا کې حیات او حرکت موندلی وي، هیڅ دلیل نه لري چې وانگېرو خدای تعالی ددغه هینسونکي او هم غېري نظام له اجزائو د یوې برخې اداره او تدبیر چا ته سپارلی وي او د خیر او رحمت د خپرولو او افاضې لپاره، د اسباب او علتونو له طریق پرته قائل شوی وي.

د خدای تعالی او خلق په اړه له خلکو د ډېریو تصور، د پادشاه او رعیت تصور دی چې د کارمندانو او اجرائي عواملو له طریق پرته کومه اړیکه له یو بل سره نلري. خو خدای تعالی داسې یو پادشاه دی چې مستقیماً په واحد شېبه کې له خپلو بندگانو هر یوه سره اړیکه لري، او هغوی یې دعوت کړي چې پرته له واسطې او پردې مستقیماً هغه وبلي او په دې صورت کې یې د بندگانو د دعوت او دعا منلو ضمانت هم کړی دی [چې هیڅ پادشاه دا تضمین نشي کولی]: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ» [بقره ۱۸۶ (۲:۱۸۶)]. او کله چې بندگان مې زما په اړه له تا وپوښتي، په جوته توگه زه نژدې يم [یعنې حجاب او لېرې والی خپله له هغوی دی]. زه د بلونکي دعا قبلوم کله چې ما وبلي [نه د

مادي حاجتونو لپاره]. نو بايد ماته [د نژدې کېدو لپاره] زما بلنه ومني او پر ما ايمان راوړي، بنايي رشد [او ودې] ته ورسېږي [او سمه لار ومومي].

په لنډه توگه ويلي شو چې، مشرکين معتقد ول چې سمه ده خدای تعالی جهان او ټول خيرونه پنځولي دي، خو لکه د پادشاه په څېر، چې د خلکو له پرگنو سره، که بناري وي يا کليوال، کوم سروکار نلري او يوازې مثلاً له لومړي وزير سره اړيکه لري، يا د وزيرانو له پلاوي سره يې، او هغه هم د هغوی د پور او درجې په لړۍ کې، فرمانونه واليانو ته ورکوي او واليان هم ولسوالانو او ورپسې ټيټ پورو چارواکو او مامورينو ته او تر آخره چې رسېدل کليوالو او په پای کې ټول رعيت ته، نو موږ هم که وغواړو د عالم له پادشاه سره اړيکه ولرو، بايد دا واسطې ووينو او هغوی ته ورشو او مثلاً يو ليک يا عريضه وليکو او د ملوکانه عرض شرف ته يې ورسوو. دا تصور يو دنيايي انځور دی. بشري تصور دی. د خدای په اړه په هيڅ بڼه داسې نه دی خدای تعالی داسې پادشاه دی چې په هره شيبه کې له خپلو ټولو بنارمندانو او تبعه و سره په اړيکه کې دی؛ د هغوی په ځان او روح او وجود کې دی، موږ بايد مستقيم او پرته له هيڅ واسطې خدای تعالی پسې ولاړ شو. توسل مو هغه ته وي. زموږ شفاعت بايد خدای ته وي. موږ بايد د هغه د مخلصو بندگانو د خدای نمانځنې څخه درس واخلو او يونمانځنه او توحيد له هغوی زده کړو او بس.

زموږ د خدای نمانځنې او ديندارۍ بهترين مثالونه او نمونې زموږ پيغمبر او نور الهي پيغمبران دي. زموږ امامان او عالمان او ديني سروالان بهترين لارښوونکي او اسلام پېژندونکي دي چې د اسلام او قرآن په لمن کې روزل شوي دي. اما بايد هغوی ته پاملرنه ولرو او له هغوی زده کړه وکړو چې څه ډول د خدای نمانځنه وکړو. د هغوی نقش زموږ د حاجتونو لپاره د واسطه کېدو نه دی؛ واسطه کېدل يې د توحيد او يونمانځنې د زده کړې لپاره دی.

په دې اړه لا ډېر پراخه بحث کېدی شي او ډېرې ژورې او جدې څېړنې او پاملرنې ته اړتيا لري. **صدق الله العليّ العظيم.**

لویه خدایه! زموږ په ټول عمر کې، موږ د توحید په لیکه ثابت او ټیکاو لره!
 پالونکی خستنه! د شرک خانګې ډېرې زیاتې دي او له شرک څخه نجات ستا له
 لورېنې پرته نه حاصلېږي، موږ په خپل لطف د شرک له ټولو ډولونو وساته!
 یا الهي! موږ له توحید سره ژوندي کړه، او له توحید سره مو مړه کړه، او د
 توحید له حقیقت سره مو محشور کړه
 آمین یا رب العالمین

ضمیمه (۱): هغه آیتونه چې د مشرکینو اعتقادونه په دې اړه چې پرستې یې د
 خدای تعالیٰ اولاد ګڼل او هغوی لپاره او همدا راز پیریانو ته د انسانانو په عالم
 کې په نقش قائلېدل، د ملائکو مؤنث ګڼل، الله نمانځنه او ... څرګندوي:

انعام (۱۰۰ تر ۱۰۲) - وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ
 عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُصِفُونَ - بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ
 تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا
 هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ.

صافات (۱۵۱ تر ۱۶۰) - أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لِيَقُولُونَ - وَكَذَٰلِكَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ -
 أَصْطَفَىٰ الْبَنَاتِ عَلَىٰ الْبَنِينَ - مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ - أَفَلَا تَذَكَّرُونَ - أَمْ لَكُمْ
 سُلْطَانٌ مُّبِينٌ - فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ - وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ
 عَلِمْتَ الْجَنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ - سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ - إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ .

انبیاء (۱۹ تر ۲۹) - وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ - عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا
 يَسْتَحْسِرُونَ - يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ - أَمْ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ -
 لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يُفَعَّلُ
 وَهُمْ يُسَآئِلُونَ - أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرٌ مَنْ
 قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ - وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي
 إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ - وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَ اللَّهِ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ - لَا
 يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ - يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ
 ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ حَشِيَّتِهِ مُسْتَفْعُونَ - وَمَنْ يُقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ
 كَذَلِكِ نَجْزِي الظَّالِمِينَ.

زمر (۲- ۵) - اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ - اَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ مَا تَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَا اِلَى اللّٰهِ زُلْفَىٰ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِى مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ - لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحٰنَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ .

مؤمنون (۹۱) - مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يُصِفُوْنَ .

زخرف (۸۱ تر ۸۶) فُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَّا اَوَّلُ الْعٰبِدِيْنَ - سُبْحٰنَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يُصِفُوْنَ - ... - وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمٰوٰتِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ - ... - وَلَا يَمْلِكُ الَّذِىنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ .

بقرة (۱۱۶) - وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ بَلْ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ كُلُّ لَهٗ قٰنِيْنٌ .

يونس (۶۸) - قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطٰنٍ بِهَذَا اَنْتَقُوْلُوْنَ عَلٰى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ .

اسراء (۱۱۱ او ۱۱۲) - فُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوْ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوْا فَلَهٗ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى وَلَا تَجْهَرُ بِصَلٰتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا - وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ شَرِيْكٌ فِى الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبْرُهُ تَكْبِيْرًا .

كهف (۴ او ۵) - وَيُنذِرَ الَّذِىنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا - مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِابٰئِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا .

مريم (۸۸ تر ۹۳) - وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا - لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا اِدًّا - تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْسُقُ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا - اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا - وَمَا يَنْبَغِيْ لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا - اِنْ كُلُّ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اَتٰى الرَّحْمٰنَ عَبْدًا .

فرقان (۲ او ۳) - الَّذِى لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ شَرِيْكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْرُهٗ تَقْدِيْرًا - وَاتَّخَذُوا مِنْ دُوْنِهِ اِلٰهَةً ...

زمر (۴) - لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحٰنَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ .

جن - (۲ او ۳) - ... وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا - وَاِنَّهٗ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا .

نساء (۱۷۱) - ... وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً انْتَهَوْا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا.

مریم (۳۵) - مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.

ضمیمه (۲) - د خدای تعالی په یووالي د مشرکینو اعتراض او نیوکه:

ص (۵) - أَجْعَلُ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ.

اعراف (۷۰) - قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَدْرَ مَا كَانُوا يَعْبُدُ آبَاؤَنَا ...

اسراء (۴۶) - ... وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوَّا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا.

زمر (۴۵) - وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ...

مؤمن [غافر] (۱۲) - ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ ...

جن (۱۹ او ۲۰) - وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا - قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا.

یادونه: ددې تشرېح د لیکلو پر مهال لاندینیو سرچینو ته هم مراجعه شوې ده:

- ۱ - نظم قرآن - د عبدالعلي بازرگان لېکنه
  - ۲ - آشنایي با قرآن - د مرتضی مطهری لېکنه
  - ۳ - في ظلال القرآن - د سيد قطب لېکنه
  - ۴ - تفهيم القرآن - د مولانا سيد ابوالاعلی مودودي لېکنه
  - ۵ - تدبر قرآن - د مولانا امين احسن اصلاحي لېکنه
  - ۶ - قرآن حکيم [ترجمه و توضيحات فارسي] - عبدالعلي بازرگان
  - ۷ - الميزان في تفسير القرآن - د سيد محمد حسين طباطبائي لېکنه
  - ۸ - کابلي تفسير [قرآن کریم ترجمه او تفسير - مولانا محمود الحسن ديوبندي او علامه شبیر احمد عثمانی] پښتو کوونکي: د عالمانو يوه ډله
  - ۹ - پرتوی از قرآن - د سيد محمود طالقاني لېکنه
  - ۱۰ - تفسير نمونه - د آيت الله مکارم شيرازي او د ورسره علماو د پلاوي لېکنه
  - ۱۱ - تفسير نور - د مصطفى خرمدل لېکنه
  - ۱۲ - تابشي از قرآن - د سيد ابوالفضل ابن الرضا برقي قمي لېکنه
  - ۱۳ - تفسير باران - د دوکتور مهدي خدایان آراني لېکنه
  - ۱۴ - ترجمه تفسير طبري - د حبيب يغمائی په اهتمام او تصحيح
  - ۱۵ - تفسير ابن كثير [حافظ عمادالدين ابوالفدا اسمعيل بن عمر ابن كثير الدمشقي] اردو ته ژباړه:
- مولا محمد جوناگرهي

- ۱۶ - معارف القرآن - د مولانا مفتي محمد شفيع ليکنه
- ۱۷ - تفسير مصباحين (اردو) ترجمه و شرح تفسير جلالين - ليکونکي: جلال الدين محلي او جلال الدين سيوطي - اردو ته ژباړه او شرح: محمد لياقت علي رضوي
- ۱۸ - تفسير کمالين د جلالين تفسير اردو شرح د: مولانا محمد نعيم ديوبندي
- ۱۹ - د قرآن عظيم الشان پښتو ژباړه - مولوي قيام الدين كشاف
- ۲۰ - عزيزالتفاسير - د قرآن كريم پښتو ترجمه او تفسير - مولوي سلطان عزيز (عزيز)
- ۲۱ - صفوة التفاسير - د محمد علي الصابوني ليکنه - ژباړونکی: مولوي شمس الله کمال زاده
- ۲۲ - د قرآن پلوشي - د گلب الدين حکمتيار لېکنه
- ۲۳ - تفسير دېوبندي - د مولوي عبدالحنان لېکنه
- ۲۴ - حکمة القرآن - د مولوي امين الله پېښاوري لېکنه
- ۲۵ - تفسير ايوبي حنفي - د مولانا محمد عبیدالله ايوبي لېکنه
- ۲۶ - تفسير احسن الکلام - د مولوي عبدالسلام رستمي لېکنه
- ۲۷ - قرآن كريم په پښتو - د اجرالدين اقبال ژباړه
- ۲۸ - شرحې بر سوره های قرآن - عبدالعلي بازرگان - د عبدالعلي بازرگان وېب پاڼه [bazargan.com]
- ۲۹ - تفسير روح القرآن - مؤلف ډاکتر مولانا محمد اسلم صديقي .
- ۳۰ - د قرآن ټکی په ټکی او روانه ترجمه - مولوي جانباز سرفراز
- ۳۱ - روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني - العلامة ابي الفضل شهاب الدين محمودالوسى البغدادى
- ۳۲ - تفسير جواهر القرآن - مولانا حسين علي
- ۳۳ - تفسير روح البيان - شيخ اسماعيل حقي البروسوى
- ۳۴ - «کنز الايمان او تفسير نورالعرفان» ترجمه احمد رضاخان بريلوي، تفسير احمد يارخان نعيمی
- ۳۵ - كشف الاسرار و عدة الابرار - [د قرآنکريم ادبي او عرفاني تفسير] خواجه عبدالله انصاري
- ۳۶ - د قرآن ربا [د قرآن پښتو معنا او لنډ تفسير] مولوی محمد ظاهر اسدالله مکی
- ۳۷ - تفسير الفخر الرازی المشهور بالتفسير الكبير و مفاتيح الغيب، امام محمد الرازی فخرالدين
- ۳۸ - التفسير المبين - دوكتور عبد الرحمن بن حسن النفيسه
- ۳۹ - تفسير قرطبي - محمد بن احمد بن ابوبکر قرطبي، ترجمه اردو: پير محمد کرم شاه
- ۴۰ - المفصل في تفسير القرآن الكريم - المشهور بتفسير الجلالين - للامام جلال الدين المحلي والامام جلال الدين السيوطي .
- ۴۱ - «سير تحوّل قرآن» - مهندس مهدي بازرگان

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**